

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Kartläggning av läs- och skrivsvårigheter bland elever i åk 3-9

Karin Abrahamsson

Uppsats/examensarbete: 15 hp
Program och/eller kurs: Speciallärarprogrammet, SLP600
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: Ht 2011
Handledare: Staffan Stukát
Examinator: Birgitta Kullberg
Rapport nr: HT11-IPS-05 SLP600

Abstract

Titel:	Kartläggning av läs- och skrivsvårigheter bland elever i åk 3-9
Författare:	Karin Abrahamsson
Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Speciallärarprogrammet, SLP600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Ht 2011
Handledare:	Staffan Stukát
Examinator:	Birgitta Kullberg
Rapport nr:	HT11-IPS-05 SLP600
Nyckelord:	Kartläggning, läs- och skrivsvårigheter, kartläggningsmaterial.

Syfte: I och med att det står tydligt i den nya skollagen och i Lgr 11 att elever som riskerar att inte nå kunskapsmålen ska utredas, kommer det att krävas tydlighet inom skolan vad gäller kartläggning/utredning av behov av särskilt stöd. Syftet med studien är att ta reda på om och hur pedagoger med specialpedagogiska arbetsuppgifter kartlägger elever i åk 3-9 med sent upptäckta läs och skrivsvårigheter samt hur arbetsgången är och om det finns en färdig plan för det.

Teori: En elev som fungerar normalt i talspråkssammanhang men har svårt att läsa och/eller skriva har läs- och skrivsvårigheter. Glentow (2006) beskriver vad läs- och skrivsvårigheter är. Svårigheterna benämns som generella eller specifika. Specifika läs- och skrivsvårigheter måste kartläggas. Det är viktigt att ha en god språklig medvetenhet för att bli en duktig läsare och skribent. Att ha språklig medvetenhet innebär förmågan att vända uppmärksamheten från språkets innehåll till dess form. Skrivning är en avancerad process i flera steg som kräver hög grad av språklig medvetenhet.

I teoridelen finns en historisk tillbakablick där Eriksson (2010) visar hur man har sett på läs- och skrivsvårigheter samt Glentow (2006) hur kartläggning har gått till.

Bruce (2006), Carlström (2010) och Glentow (2010) beskriver viktiga delar som bör ingå i en kartläggning och vad man behöver tänka på inför kartläggningen

Metod: Min grundläggande syn på människan och pedagogiken genomsyras av ett sociokulturellt synsätt. Jag ser även läsning och skrivning som helheter och som en stor och komplex process. Jag ser kartläggningen som ett *processanalytiskt tillvägagångssätt*.

I den här studien har jag använt mig av enkäter. Enkäterna har till största delen bestått av slutna frågor med någon större öppen fråga. I den öppna frågan har respondenterna beskrivit hur kartläggningsprocessen av läs- och skrivsvårigheter går till.

Resultat: Det visar sig att det är flera olika personer inblandade i en kartläggning, man tar hjälp av specialutbildade pedagoger för kartläggningen. Vid en jämförelse av respondenternas yrkesroll och vem det är som kartlägger upptäcker man att specialläraren inte har rollen som kartläggare av läs- och skrivsvårigheter. Det verkar finnas en större tillgång av specialpedagoger ute på skolorna som genomför kartläggning än vad det finns speciallärare. I de flesta av respondenternas skolor finns det en plan för kartläggning men i de flesta kommuner har man ingen kommungemensam plan. Kartläggningsprocessen ser väldigt olika ut på olika skolor, även inom samma område har man olika tillvägagångssätt trots att det finns en skol- eller kommungemensam plan. Det är oftast någon form av screening av hela klassen, vid några enstaka fall är det klasslärarens observationer av en elev, som avgör vilka elever som behöver en läs- och skrivutredning. De flesta kartläggningar sker utifrån en helhetsbild av elevens behov.

Respondenterna använder sig av flera olika kartläggningsmaterial som anses vara tillförlitliga. Några kartläggningsmaterial används som screening av hela klassen för att urskilja de som kan tänkas ha läs- och skrivsvårigheter. De som används av de flesta är kvalitativa material.

Det är viktigt att skapa sig en helhetsbild av eleven och veta att resultat från ett kartläggningsmaterial endast är en del av en utredning. Det är viktigt med välutbildade pedagoger som arbetar med elever som har läs- och skrivsvårigheter, det finns alltför många obehöriga pedagoger på speciallärar- och specialpedagogtjänster.

Förord

Jag vill rikta ett varmt tack till alla som gjort denna studie möjlig att genomföra.

- Mina respondenter som tagit sig tid att besvara enkäterna.
- Mina studiekamrater som hjälpt mig att förmedla enkäterna.
- Bibliotekarien som hjälpt mig låna litteratur i detta avlånga land.
- Min handledare som stöttat mig och framförallt hjälpt mig i slutskedet av färdigställandet.
- Min mamma och pappa som hjälpt mig med korrekturläsning.
- Min Familj som har visat stort tålamod med en fru och mamma som tillbringat många timmar framför datorn.
- Mina kollegor som stöttat och pushat mig när det varit motigt.
- Mina vänner och släktingar som funnits där som stöd.

TACK!

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte	3
Litteraturgenomgång	4
Vad är läs- och skrivsvårigheter?	4
Dyslexi	4
Generella läs- och skrivsvårigheter	5
Specifika läs- och skrivsvårigheter	5
Läs- och skrivsvårigheter i ett historiskt perspektiv	6
Skolans hantering av läs- och skrivsvårigheter	6
Utvecklingen av testning och diagnostisering	8
Språklig medvetenhet	10
Vad är läsning?	11
Vad är skrivning och stavning?	11
Utredning/Kartläggning	12
Några kvalitativa bedömningsinstrument	13
Sammanfattning	16
Teori - processanalys	17
Metod	18
Enkät	18
Utformning av enkäten	19
Urval	20
Genomförandet	20
Pilotstudie	20
Utskick och insamling	20
Bearbetning och analys av data	20
Tillförlitlighet	21
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	21
Etik	22
Resultatredovisning	23
Yrkesroll och kartläggning	23
Kartlägningsplan	25
Kartlägningsprocessen	25
Kartlägningsmaterial och dess tillförlitlighet	27

Studiens huvudresultat	28
Diskussion	29
Metoddiskussion.....	29
Resultatdiskussion.....	30
Yrkesroll och kartläggning.....	30
Kartlägningsplan	31
Kartlägningsprocessen	31
Kartlägningsmaterial och dess tillförlitlighet.....	33
Förslag till vidare forskning	34
Didaktiska implikationer	35
Slutord	35
Referenslista.....	36
Bilagor	

Inledning

Att kunna läsa och skriva är för de flesta en självklarhet. Vi lever i en värld där kommunikation i olika former fyller vår vakna tid. Vi behöver kunna lyssna, läsa, skriva och förstå för att fungera i dagens samhälle. Vi matas med information genom TV, tidningar och radio och vi kommunicerar på fler sätt än någonsin. Kommunikationen kan ske muntligt genom personliga möten och via telefon, men kommunikationen sker också skriftligt via brev, mejl, sms och olika sociala nätverk på Internet. Det finns många fler olika sätt att kommunicera på idag.

För många människor är inte förmågan att läsa och skriva självklar. Dessa människor behöver hjälp och stöd för att kompensera sina svårigheter. Internationella undersökningar, till exempel *Progress in International Reading Literacy Study* (PIRLS), visar, att de starka och mycket starka läsarna i Sverige har blivit betydligt färre sedan början av 1990-talet (Skolverket, 2011). Flera läsforskare, bl.a. Lundberg & Herrlin (2008), Ericson (2010), Myrberg (2003) m fl., pekar på vikten av insatser och språklekar i tidig ålder för att få en god språklig medvet, som klarar den inledande läs och skrivinläringen utan större problem men när skolans krav på läs- och skrivkunighet ökar från årskurs tre är det elever som inte utvecklas i samma takt som sina skolkamrater (Myrberg, 2003). En av skolans viktigaste uppgifter idag, är att se till att alla elever utvecklar sin läs- och skrivförmåga. Samhällets och arbetslivets krav på god läsfärdighet har ökat och idag kräver flertalet arbeten återkommande fortbildning (Lundberg & Herrlin, 2005).

Vårt uppdrag som pedagoger är, enligt den nya läroplanen, att alla elever, oavsett förutsättningar och behov, ska nå de uppsatta kunskapsmålen:

Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla (Lgr 11 s. 8).

Detta visar betydelsen av att ta reda på hur undervisningen bör ske för varje elev. Vad jag av egen erfarenhet vet är att de flesta elever faller inom ramarna för att följa en ”vanlig” undervisning och klarar av att läsa och förstå de läromedel eleverna möter i undervisningen. Specialläraren har här ett viktigt uppdrag, att hjälpa elever i behov av särskilt stöd genom att skapa förutsättningar för goda lärandemiljöer. I den avslutande rapporten från Konsensusprojektet (Myrberg, 2006) påtalas att ett framgångsrikt pedagogiskt arbetssätt utgår från elevens kunskapsnivå med varierande metoder utifrån elevens svårigheter och består av strukturerad och kontinuerlig undervisning. För att kunna ta reda på vilka svårigheter eleven har krävs en pedagogisk utredning och kartläggning av elevens specifika läs- och skrivsvårigheter.

Läs- och skrivsvårigheter är ett begrepp som innefattar många delar. Vad jag menar med läs- och skrivsvårigheter i min uppsats, är de svårigheter som gör att en elev inte kan följa undervisningen och ta till sig det läromedel som är anpassat till elevens ålder, eller skriva texter, som avviker från kraven som är uppsatta för åldern.

I den nya skollagen som började gälla 1 juli 2011 är det mycket tydligt utformat att en elevs särskilda behov skyndsamt utreds och att det är rektorns uppgift att se till att det blir gjort.

Utdrag ur den nya skollagen 2010:800, Kapitel 3, 8 §:

Utredning

8 § Om det inom ramen för undervisningen eller genom resultatet på ett nationellt prov, genom uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, en elev eller en elevs vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, ska detta anmälas till rektorn. Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska även utredas om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation.

Samråd ska ske med elevhälsan, om det inte är uppenbart obehövligt.

Om en utredning visar att en elev är i behov av särskilt stöd, ska han eller hon ges sådant stöd. (Skollagen (2010:800), kapitel 3, 8 §)

Det är enligt lag krav på att elever, som riskerar att inte nå målen, ska utredas. Jag ser här ett behov av att pedagoger, som arbetar med elever i behov av särskilt stöd, vet hur de snabbt och effektivt kan utreda en elevs behov samt att det finns en väl utarbetad plan över hur utredningen ska gå till. Jag har under arbetets gång upptäckt, att jag inte kan använda mig av begreppen specialpedagog och/eller speciallärare på grund av att det finns flera pedagoger ute i skolorna som har det som arbetsuppgift men inte i sin utbildning. Jag använder mig istället av pedagog med specialpedagogiska arbetsuppgifter.

Konsensusprojektet (Myrberg & Lange, 2006) vars syfte var att skapa en samstämmighet kring frågor om dyslexi och läs- och skrivsvårigheter, visar i sin andra del att: "vänta-och-se-pedagogiken" är alltför utbredd i svenska skolor. Det innebär att lärarna tror att läs- och skrivinläringen så småningom mognar. Detta gör att många elever inte får det stöd de behöver i tid. Även detta pekar på, hur viktigt det är att vara förberedd på att kunna kartlägga äldre elever som visar sig ha läs- och skrivsvårigheter. Jag använder mig av begreppet *kartläggning* som betyder; göra karta över (Nationalencyklopedin, 2011-04-06). Vad jag menar med begreppet kartläggning är den pedagogiska kartläggning som görs för att ta reda på var barnet befinner sig i sin läs- och skrivutveckling, det vill säga vad eleven kan och vad eleven inte kan när det handlar om läs- och skrivfärdigheter.

Som speciallärare med inriktning mot läs- och skrivsvårigheter är kartläggning av elever med läs- och skrivsvårigheter en väsentlig del av jobbet. Under min utbildning har jag fått insikt i och kunskap om hur viktigt det är med tidiga insatser, men trots det finns det elever som "halkar efter" när texter de möter i skolan blir längre och ämnena blir mer abstrakta. När jag studerar litteratur kring kartläggning av läs- och skrivsvårigheter hittar jag nästan enbart kartläggning och åtgärder som riktar sig mot de yngre åren. Jag är i min grundutbildning svensklärare för årskurs 4 – 9, och med "de yngre åren" menar jag från förskolan och upp till årskurs 2 och med "äldre elever" menar jag från årskurs 3 och uppåt. Därför ser jag denna undersökning som en naturlig fortsättning och avslutning på min utbildning.

Under tiden som uppsatsen växer fram börjar också den nya skollagen att gälla, då växer också behovet av rutiner kring utredningar och kartläggningar. Många nya dokument ska skapas för utredningar och kartläggningar kring elevers läs- och skrivförmågor. Då är det extra spännande att se om det redan finns rutiner kring detta eller om varje enskild pedagog som har specialpedagogiska uppdrag har skapat sina egna rutiner och dokument.

Syfte

I och med att det står i den nya skollagen och i Lgr 11, att elever som riskerar att inte nå kunskapsmålen ska utredas, kommer det att krävas tydlighet inom skolan vad gäller kartläggning/utredning av behov av särskilt stöd. Detta gör, att det känns aktuellt att verkligen ta reda på hur kartläggning av läs- och skrivsvårigheter går till ute på skolorna. Eftersom jag har min grundutbildning riktad mot åk 4-9 är jag särskilt intresserad av om och hur pedagoger med specialpedagogiska arbetsuppgifter, om det finns utarbetade planer för hur kartläggningen går till samt vilka kartlägnings- material/-metoder man använder sig av.

Det är, enligt vad jag förstår, av betydelse att upptäcka svårigheter så tidigt som möjligt, men det visar sig ibland att läs- och skrivsvårigheter inte upptäcks förrän efter ett par skolår. Elever möter längre och svårare texter med åren och även om eleven knäckt läs- och skrivkoden, kan svårigheter visa sig när det krävs mer av eleven. Någon pedagog tror att läs- och skrivkunskapen mognar fram ju äldre eleven blir. Men gör den inte det, krävs utredning och insatser längre upp i årskurserna.

Mitt syfte är att ta reda på hur pedagoger med specialpedagogiska arbetsuppgifter kartlägger elever i åk 3-9 med sent upptäckta läs- och skrivsvårigheter samt hur arbetsgången är och om det finns en färdig plan för denna.

Huvudfrågan är:

Hur kartläggs elever i åk 3-9 med läs- och skrivsvårigheter enligt pedagoger med specialpedagogiska arbetsuppgifter?

Frågeställningar:

Vem kartlägger?

Vilken arbetsgång har kartläggningen?

Används någon form av kartlägningsmaterial/metod? Vilken?

Anses materialet/metoden tillförlitlig?

Litteraturgenomgång

Att förstå vad läs- och skrivsvårigheter är har betydelse för att fortsättningsvis kunna arbeta med detta. Därför presenteras detta i första delen av litteraturgenomgången, dels för att få en bakgrund till problematiken kring läs- och skrivsvårigheter, dels för att reda ut begreppen läs- och skrivsvårigheter, specifika läs- och skrivsvårigheter och dyslexi. Därefter får läsaren en inblick i hur utvecklingen av test och diagnoser har sett ut ur ett historiskt perspektiv, för att vidare få en presentation av utredning och kartläggning.

Vad är läs- och skrivsvårigheter?

Begreppet läs- och skrivsvårigheter innefattar så mycket och det är viktigt att reda ut begreppet för att skapa förståelse för vad begreppet står för och hur stort område det är.

1990 var ett "läskunnighetens" år och kan ses som en skiljelinje mellan olika syner på läs- och skrivsvårigheter. Läsdebatten om vad läs- och skrivsvårigheter och dyslexi är har lugnat sig. Läsdebatten landade i ett "konsensusprojekt" där Mats Myrberg, professor i specialpedagogik, var projektledare. I projektet ingick tjugofyra svenska forskare och tjugotvå av dem ställer sig bakom det sammanfattande uttalandet i den skriftliga rapporten. De kom fram till ett gemensamt uttalande kring läs- och skrivsvårigheter.

Läs- och skrivsvårigheternas natur

Såväl avkodnings-/inkodningsproblem som läsförståelseproblem betraktas av konsensusforskarna som läs- och skrivsvårigheter. Elever som fungerar normalt i talspråkssammanhang men har svårt att förstå och meddela sig med hjälp av skriftspråk har läs- och skrivsvårigheter. --- Dyslexi är en av flera former av läs- och skrivsvårigheter. --- (Myrberg, 2003, s. 5).

Läs- och skrivsvårigheter kan innebära olika saker. För att få en förståelse för de olika delarna av läs- och skrivsvårigheter är det viktigt att reda ut vad begreppet innebär. Glentow (2006) skriver att läs- och skrivsvårigheter innebär att det är svårt att lära sig läsa och/eller stava rätt. En elev kan uppvisa specifika läs- och skrivsvårigheter, dyslexi eller så kan eleven läsa och/eller skriva dåligt av andra skäl. Vilka termer ska användas? Förr betecknades läs- och skrivsvårigheter med ordblindhet, idag används läs- och skrivsvårigheter, specifika läs- och skrivsvårigheter och dyslexi. Många pedagoger använder termerna utan att riktigt veta vad de står för. Jag håller med Glentow och anser själv att beteckningen *dyslexi* överanvänds ofta och utan en utredning av specialist, mycket pga. att beteckningen ger större möjlighet till specialundervisning. Jag har stött på många föräldrar som nästan "vill" att barnet ska ha dyslexi för att få större rättigheter till stöd i skolan.

Dyslexi

Enligt neurologen och barnpsykiatrikern Frisk (2010) är dyslexi en centralnervös språklig funktionsstörning, som kan påverka barnets förmåga dels att lyssna dels att uppfatta språket rätt. Det rör sig om en språkutvecklingsstörning. Dyslexi hos barn är ofta ett komplext problem där flera centralnervösa symptom som svårigheter med motoriken, koncentrationen och uthålligheten. Dagens samhälle ställer stora krav på språkliga färdigheter och därför innebär dyslexi ett stort handikapp för den drabbade. Frisk påtalar vikten av att läs- och skrivproblem konstateras tidigt, helst före skolåldern. Konstateras problemen för sent riskerar barnet att drabbas av allvarliga psykosociala konsekvenser.

Enligt Glentow (2006) kan termen *dyslexi* användas om en elevs läs- och skrivsvårigheter om eleven genomgått en psykologisk, och kanske en medicinsk utredning och fått diagnosen dyslexi. Lärare får hänvisa föräldrar till skolhälsovård, skolpsykolog, logoped eller till särskilda dyslexiutredningsinstitutioner om de vill veta om läs- och skrivsvårigheterna är dyslexi. Dyslexi är klassat som ett funktionshinder.

Barn- och ungdomspsykiatrikern Rydelius (2010) anser, att begreppet dyslexi ska undvikas och att man istället använder sig av de begrepp som finns i världshälsoorganisationens klassifikation av sjukdomar och hälsoproblem, ICD-10 (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems - Tenth Revision). De definitioner som finns i den svenska översättningen av ICD-10 är *specifik lässvårighet* samt *specifik stavningssvårighet*.

Själv anser jag att begreppet dyslexi är överanvänt och föräldrar som tycker att barnet stavar dåligt benämner själva stavningssvårigheten som dyslexi. Var rädd om begreppet så att det inte mister sin funktion. Jag väljer att i min yrkesroll och i uppsatsen benämna svårigheterna som läs- och/eller skrivsvårigheter eller specifika läs- och/eller skrivsvårigheter.

Generella läs- och skrivsvårigheter

Glentow (2006) beskriver att det kan finnas många olika anledningar till att ett barn drabbas av läs- och skrivsvårigheter. Generella läs- och skrivsvårigheter kan bero på inlärningssvårigheter där orsaken kan vara av fysisk, intellektuell, emotionell eller social karaktär eller en kombination av dessa.

Olika störningar i skolgången kan också bidra till generella läs- och skrivsvårigheter. Sådana störningar kan vara frånvaro från skolan eller byte av skola och lärare. De kan också bero på pedagogiska orsaker såsom ostrukturerad metodik, byte av metodik eller en alltför tidig start med ett alltför snabbt tempo vid läs- och skrivinläringen.

Generella läs- och skrivsvårigheter kan man se över hela det verbala fältet, medan specifika svårigheter finns när det är en skillnad mellan elevens verbala förmåga och elevens läs- och skrivförmåga.

Specifika läs- och skrivsvårigheter

De specifika läs- och skrivsvårigheterna visar sig enligt Glentow (2006) när eleven är verbalt begåvad, dvs. eleven har ett bra ordförråd, tycker om att leka med ord och språket, har ett gott ordflöde verbalt men samtidigt läser långsamt med många felläsningar och/eller stavar dåligt. Uppvisar en elev dessa tecken har eleven specifika läs- och/eller skrivsvårigheter. Vilka de specifika svårigheterna är måste testas fram.

När jag får klart för mig vad som skiljer specifika och generella läs- och skrivsvårigheter åt, så tänker jag tillbaka till de elever som jag mött och kan tydligt känna frustrationen man känner när en verbalt begåvad elev kan ha stora svårigheter med läsning och/eller skrivning. Dessa elever anser jag att man behöver ordentlig kartläggning på, för att veta hur man kan stötta och hjälpa med rätt kompenserande hjälpmedel.

Läs och skrivsvårigheter innebär att en elev som fungerar normalt i talspråkssammanhang har svårt att läsa och skriva. Begreppet dyslexi är en specifik svårighet i det generella begreppet läs- och skrivsvårigheter. Det finns olika typer av läs- och skrivsvårigheter. Den ena typen

benämns som generella läs- och skrivsvårigheter och sträcker sig över hela det verbala fältet och orsaken kan vara av olika karaktär. Den andra typen benämns som specifika läs- och skrivsvårigheter har en elev som är verbalt begåvad men läser långsamt med många fel och/eller stavar dåligt. Dessa specifika svårigheter måste kartläggas.

Läs- och skrivsvårigheter i ett historiskt perspektiv

Det är mycket intressant att följa utvecklingen hur man ser på barn och elever med läs- och skrivsvårigheter. Man får en förståelse för varför det ser ut som det gör idag och att synen på läs- och skrivsvårigheter beror på under vilken period man gått i skolan.

Skolans hantering av läs- och skrivsvårigheter

Brita Ericson (2010) ger en historisk tillbakablick av synen på läs- och skrivsvårigheter i sitt kapitel *Läs- och skrivsvårigheter i ett historiskt perspektiv*.

Under 1800-talet började läkare intressera sig för lässvårigheter. Då användes termen ”förvärvad ordblindhet”. I Sverige inrättades den första hjälpklassen för elever med läs- och skrivsvårigheter. Man var då av den åsikten att varje normal människa kan med ansträngning lära sig att läsa och skriva.

I Stockholm startades de två första läsklasserna i Sverige, under hösten 1938. Detta var ett tecken på att synen på läs- och skrivsvårigheter hade förändrats från att ses som en medfödd eller förvärvad hjärnskada med små möjligheter att övervinna lässvårigheterna. Enligt Ericson presenterade i början av 1930-talet presenterade en psykolog vid namn Monroe flera faktorer som kunde förorsaka läs- och skrivsvårigheter. Dessa faktorer är enligt Monroe: begränsad inlärningsförmåga, medfödd eller förvärvad neurologisk defekt, konflikt mellan hjärntendenser, dålig perception, dålig hälsa, defekt körtelfunktion, dålig syn eller hörsel, onormala emotionella reaktioner, dålig miljö och/eller dålig skolundervisning.

Att det var flera faktorer än de medfödda påverkade utvecklingen inom läsklasserna. Karin Kock var lärarinna och undervisade barn som varken kunde läsa eller skriva. Hon fann Monroes avhandling så pass intressant att hon översatte metodavsnittet till svenska.

Under 40-talet dök ytterligare en forskningsrapport upp som starkt har påverkat senare forskare och praktiker. Den var skriven av Robinsons och hette *Why pupils fail in reading* och kom ut 1946. Flera svenskar besökte Robinsons klinik, Remedial Reading Clinic, i Chicago. Sveriges första läsklinik startade 1949 och där tog man emot barn från klass 1 och 2. Man hade då både läsklasser, där man tog emot elever med gravare läs- och skrivsvårigheter, och läskliniker, där man tog emot elever med lättare läs- och skrivsvårigheter.

För att få placeras i en läsklass eller läsklinik, gjordes en utredning av läs- och skrivsvårigheterna under 1950-, 1960- och delvis 1970-talet. Sverige var då ett enhetligt land och man använde sig av en speciell form av ljudmetod samt ett högläsningssprov. Den utredningen räckte för att få möjlighet till placering i läsklinik. För att kunna placeras i läsklass genomgick eleven en utredning av medicinsk karaktär. Det kunde vara samtal med förälder om elevens problem och för att få tillåtelse att göra en utförligare utredning, därefter tog skolsköterskan vid och inhämtade uppgifter om sjukdomar, graviditet, utveckling,

uppväxthistoria samt hem- och miljöförhållanden. Senare gjorde skolläkaren ett uttalande om elevens hälsotillstånd, som inkluderar även syn och hörsel. En testutbildad lärare kompletterade utredningen med intelligenstag och ytterligare läs- och skrivprov. Under testningen observerades elevens uppträdande, villighet, uthållighet, uppmärksamhet, tempo och självförtroende. Efter testning och observationer gavs förslag till åtgärder. Efter att skolpsykiatern tagit del av alla handlingar och informerats i ärendet, ställdes en diagnos och behandling föreslogs, t.ex. placering i läsklass. Sist var det rektorn som tog beslut för vilken åtgärd som skulle vidtas.

Under 1970-talet skedde en förändring på synen av läs- och skrivsvårigheter. Dessa svårigheter ansågs bero på skolan själv. Diagnostisering blev ett "fult" ord och all testning upphörde. I slutet av 1970-talet avskaffades läsklasser och kliniker och dessa elever flyttades in i vanliga klasser. Här påbörjades individualiseringen inom klassens ram.

På 1980-talet utvecklades skolan, men kunskaper om utredning och behandling av läs- och skrivsvårigheter avstannade. Läs- och skrivsvårigheter berodde nu på omognad och dyslexi fanns inte. Eftersom läs- och skrivsvårigheter berodde på omognad, behövde det inte utredas och då inte heller behandlas. Man inväntade helt enkelt tillräcklig mognad. Under denna period fanns det stora motsättningar i de olika läsinlärningsmetoderna LTG (läsning på talets grund) och ljudmetoden, vilket gjorde att flera lärare blev osäkra i sin yrkesutövning. Dessa motsättningar var som starkast i mitten av 1980-talet. Det fanns dock vuxna utanför skolan som höjde sina röster och började tala öppet om sina läs- och skrivsvårigheter via media. De bildade Förbundet Mot Läs- och skrivsvårigheter (FMLS). Förbundet bytte namn 1999 till Funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheter.

Denna utveckling såg mycket dystert ut, men 1990-talet blev förändringens årtionde. Under detta årtionde skedde stora förändringar genom att det blev hårda ekonomiska åtstramningar samt att det skedde stora organisatoriska förändringar. Nu blev skolan en självständig enhet med en egen ekonomi. För att kunna driva skolan var man tvungen att skära ner på kostnaderna och detta skedde främst genom att dra ner på speciallärartjänster och psykologer men också genom att öka antalet elever i klasserna. Detta tycktes inte vara till de läs- och skrivsvagas fördel. Men samtidigt som neddragningarna skedde inom skolan uppmärksammades vikten av goda läsfärdigheter internationellt sett. 1990 proklamerades av FN som ett Läskunnighetsår och i Sverige tillsattes en läskunnighetskommitté. Detta blev en vändpunkt för synen på de läs- och skrivsvaga. Det ordnades föreläsningar, kurser och studiedagar för att vidareutbilda lärare i läs- och skrivsvårigheter. Många svenska lärare åkte till Nya Zeeland och studerade hur de där hanterade läs- och skrivsvaga elever på ett framgångsrikt sätt. Högskolorna startade kurser rörande läs- och skrivsvårigheter. En landsomfattande dyslexikampanj inleddes i mitten av 1990-talet för att förändra attityden kring dyslexi och läs- och skrivsvårigheter. Detta gjorde att människor fick upp ögonen för att läs- och skrivsvårigheter är ett fenomen som finns i alla socialgruppsstillhörigheter och inget att skämmas för.

Genom att följa historiken kan man se att utvecklingen har gått från att ha gjort tester och diagnoser från mitten av 1900-talet och fram till 1970-talet till att inte göra några tester alls under 1980-talet. Idag går vi tillbaka till testning, diagnostisering, kartläggning och utredning av olika instanser för att fördjupa oss i vilka behov elever med läs- och skrivsvårigheter har.

Utvecklingen av testning och diagnostisering

Intelligenstest

Bladini (1994) beskriver hur testning och diagnostisering har utvecklats från första världskriget och fram till 1980-talet. Efter första världskriget blev intelligensmätning ett populärt område för lärarkurser, hjälpskolans lärare var speciellt intresserade. Från att ha använt sig av lärar- och läkarkåren för att ta ut elever till hjälpklass började man på 1930-talet att använda sig av intelligenstest. Det var svårt att dra några exakta gränser men man var tvungen att upprätta vissa gränser av praktiska skäl. Fick man resultat över IQ (intelligenskvot) 115 var man övernormal eller genial, resultat mellan IQ 80-115 var man normal, under IQ 80 var man efterbliven/undernormal i olika grader och hamnade man under IQ 70 var man sinnesslö. Efter dessa gränser hamnade barn med en IQ på 70 – 80 i hjälpklass, för sinnesslöa fanns ingen obligatorisk skolplikt.

1944 inrättades ett statligt psykologiskt-pedagogiskt institut. Institutet fick uppgifter av skolstyrelsen och de mest angelägna uppgifterna var att skapa differentieringsinstrument för att avskilja de intellektuellt svagaste till hjälpklasser och svagklasser, psykologiska test för olika åldrar, test för intagning till läroverken, anlagstest, standardiserade prov för betygsättning samt att anordna kurser av olika slag främst för lärare. Under åren har det skett stora förändringar i tilltron till intelligenstestet och flera forskare har påvisat att resultaten inte stämmer.

Testning – ett instrument i skolans specialundervisning

Bladini (1994) beskriver vidare utvecklingen av testning i skolans specialundervisning. Från början av 1940-talet fram till 1962 fanns det anvisningar och riktlinjer i läroplanen om hur uttagning till hjälpklasser skulle ske. Det var en person som besatt en särskild kompetens som skulle sköta om uttagningen. Denne skulle ha ett visst mått av allmänpsykologisk skolning samt god erfarenhetsgrundad kännedom om den sortens barntyp. Denna person skulle också ha stor erfarenhet av förekommande test. Oftast kom det att bli hjälpklassläraren som var huvudansvarig för testerna. För att komma fram till vilka elever som skulle göra individuella tester gjordes grupp-tester i alla klasser. Grupp-test användes för uttagning, placering och överföring, man kategoriserade elever och segregerade undervisningen.

1962 kom grundskolans första läroplan, Lgr 62. Denna innehöll anvisningar om test både för urval och för diagnostisering. Däri stod riktlinjer för uttagning av elever till specialundervisning. Eleven skulle genomgå en medicinsk undersökning samt en psykologisk-pedagogisk undersökning. Resultatet fick inte presenteras i form av poäng eller kvot. I läroplanen kunde utläsas att en diagnostiserande utredning i speciella fall kan ge underlag för att kunna tillrättalägga undervisningen. Diagnoserna genomfördes för att identifiera elevens fel och brister. I 1969 års läroplan, Lgr 69, diagnostiserade man kunskaper och färdigheter som man kan förknippa med speciallärarens roll som klinisklärare.

Speciallärarens roll blev nu att utföra diagnostiska undersökningar och med dessas resultat individualisera undervisningen och utarbeta undervisnings- och träningsprogram. Under 1960- och 1970-talet ökade klinikundervisningen i svenska och detta medförde en användning av ett ganska omfattande läs- och skrivdiagnostiskt material.

I och med den förändrade synen på läs- och skrivsvårigheter på 1980-talet, sågs inte tester och diagnoser som lika meningsfulla som utgångspunkt och urval för specialundervisning. Inriktningen gick från att identifiera eventuella brister till att beskriva elevens situation och dennes möjligheter till utveckling.

Idag krävs enligt skollagen (Lgr 11, kapitel 3, 8 §) en utredning av elevens svårigheter och behov om eleven riskerar att inte nå de kunskapskrav som finns i åk 3, åk 6 och åk 9. Det verkar som att vi är tillbaka i 1960-talets anda med att utreda och kartlägga elever för att kunna ta reda på elevens stödbehov. Vi är åter tillbaka till att ta reda på elevens fel och brister genom kartläggning. Vad är det då som behöver utredas och kartläggas? I framtiden önskar jag att man kan blicka tillbaka och se 2000-talet som en tid där man ser till hela individen och att man beskriver kartläggningen ur ett sociokulturellt perspektiv där man ser till hela individen och dess förmåga att kommunicera med omgivningen. En tid där man finner lösningar för att kompensera för de svårigheter som förhindrar kommunikationen.

Man kan summera det historiska avsnittet så här:

Under början av 1800-talet användes begreppet ”förvärvad ordblindhet”, och det var läkare som började intressera sig för lässvårigheter. Då var man av den åsikten att varje normal människa kunde lära sig att läsa och skriva. I Sverige under 1940-talet förändrades synen på läs- och skrivsvårigheter och man startade de första läsklasserna. Tidigare hade en psykolog presenterat fler faktorer som kunde vara anledningen till läs- och skrivsvårigheter. Faktorena kunde vara av intellektuell, psykologisk eller fysiologisk art eller påverkats av inlärningsmiljön. Det var uppseendeväckande att det fanns fler faktorer än de medfödda. Under 1950-talet startades både läsklasser för elever med gravare läs- och skrivsvårigheter, och läskliniker för elever med lättare läs- och skrivsvårigheter. För placering i läsklass eller läsklinik utreddes svårigheterna. Sverige var då så pass enhetligt att samma läsinlärningsmetod användes i hela landet, även ett högläsningstest genomfördes på eleverna. Detta var det enda avgörandet för att placeras i läsklinik. För placering i läsklass krävdes ett medicinskt test. Efter att testning genomförts gavs förslag till åtgärder. Skolpsykolog ställde diagnos och föreslog behandling. Det var dock rektor som tog beslut om åtgärder. Detta skedde under 1950-, 1960- och 1970-talet. Under 1970-talet blev diagnostisering ett fullt ord och alla svårigheter berodde på skolan. Läsklasser och läskliniker avskaffades och undervisningen individualiserades. Under 1980-talet avstannade utvecklingen inom läs- och skrivsvårigheter och man ansåg att det var en mognadsfråga. Nya läsinlärningsmetoder introducerades och många lärare blev osäkra i sin yrkesutövning. På 1990-talet skedde stora förändringar i och med kommunalisering och neddragningar, samtidigt som vikten av goda läsfärdigheter uppmärksammades nationellt. Man fick upp ögonen för svårigheterna och man insåg att de finns i alla socialgrupper och inget att skämmas för.

Språklig medvetenhet

För att skapa förståelse för vad det är som kartläggs vid en läs- och skrivutredning, är det den språkliga medvetenheten hos eleven som belyses. Det ger en inblick i hur avancerad process det är att lära sig att läsa och skriva.

Margareta Carlström (2010), speciallärare och utredare av läs- och skrivsvårigheter i Uppsala, skriver i ett kapitel i *Utredning av läs- och skrivsvårigheter* (i Ericson, 2010) om pedagogisk utredning och kartläggning vid läs- och skrivsvårigheter. Det finns flera olika tillvägagångssätt att ta reda på elevers läs- och skrivförmåga. Genom samtal under lektioner kan läraren få ut den viktigaste informationen. Utredning sker i syfte att få en helhetsbild av elevens starka och svaga sidor. Om en elev har läs- och skrivsvårigheter så handlar det om att skapa en ny och fast grund som man sedan kan bygga vidare på. Att eleven är involverad i sin läs- och skrivutveckling skapar möjligheter till självförtroende. Som lärare gäller det att vara både lyhörd och ha goda kunskaper om läs- och skrivinläring för att kunna differentiera undervisningen utifrån elevens specifika behov.

Carlström (2010) beskriver att språklig medvetenhet är förmågan att vända uppmärksamheten från språkets innehåll till dess form. Carlström uttrycker att flera forskare är överens om att den språkliga medvetenheten har stor betydelse för barnets möjligheter att lära sig läsa och skriva. Glentow (2006) ger en något fördjupad beskrivning av språklig medvetenhet. Orden *hatt* och *mössa* hör ihop innehållsmässigt och *hatt* och *natt* hör ihop på formsidan. Barnet behöver kunna växla mellan dessa två aspekter för att vara språkligt medveten. Det räcker inte med att ha ett välutvecklat talspråk utan barnet måste vara medvetet om hur språket är uppbyggt. Barnet måste kunna stanna upp och analysera sitt språk, kunna dela upp en mening i ord, kunna dela upp orden i stavelser och ljud och kunna göra likadant åt andra hållet.

Om barnet tränas i att upptäcka språkljuden, tycks läs- och stavningsinläringen underlättas. Den språkliga medvetenheten kan analyseras utifrån olika former av medvetenhet. Carlström (2010) menar, att vara *fonologiskt medveten* innebär att eleven vet att ord består av ljud och i vilken ordning ljuden kommer i ett ord, detta för att förstå att bokstäver motsvaras av språkljud. Delen som är något större än ljudet är *morfem* (minsta betydelsebärande enheten i språket). Att vara *morfologiskt medveten* innebär att eleven förstår hur ord är sammansatta av olika delar, att ord består av till exempel stam och ändelser. Detta gör att det blir lättare att stava rätt. Nästa del är att vara *semantiskt medveten*, det innebär att eleven kan förstå vad ord och meningar betyder i ett sammanhang. Ytterligare ett steg är att vara *syntaktiskt medveten* och det innebär att eleven förstår hur ord sätts ihop till satser och vilka regler som gäller vid längre texter. Till sist gäller det att ha *pragmatisk förmåga* och det betyder att eleven ska ha förmåga att använda rätt ord och uttryckssätt i en viss situation.

Vad är läsning?

För att kunna läsa behöver eleven både ha förmåga att avkoda en text och förstå den. Det innebär att läsningen består av två delar, avkodning och förståelse.

Avkodning innebär enligt Carlström (2010) att eleven kan tyda bokstäverna och koppla dem till rätt språkljud från läsriktningen, från vänster till höger. För att bli en duktig läsare behöver eleven automatisera denna process. Om det inte automatiseras utan eleven blir tvungen att lägga alltför mycket energi på detta, får eleven svårigheter vid de senare åren i grundskolan och gymnasiet. Då möter eleven svårare och längre texter, vilket innebär att eleven måste läsa om texterna flera gånger för att förstå innehållet.

Läsförståelse innebär förståelse ur olika dimensioner. En kan vara att eleven förstår ordens betydelse. För att eleven ska kunna förstå vad den läser krävs det intellektuella faktorer samt förförståelse för ämnet. Eleven behöver ha förmåga att tolka det lästa och dra slutsatser samt kunna ställa följdfrågor. En elev som är en bra läsare har automatiserat sin läsning och orden i texten är begripliga. Detta gör att eleven kan lägga all sin energi på innehållet. Enda sättet att träna sin läsning är att läsa mycket. Då ökar ordförrådet och eleven lär sig att anpassa sitt lässätt till vad det är eleven läser och i vilket syfte. Olika lässtrategier används vid läsning av skönlitteratur, faktatext, dikter m.fl. En elev som inte lyckats bli en bra läsare är uppfinningsrik när det gäller att hitta sätt att dölja sin lässvagheter, för att rädda självrespekten.

Vad är skrivning och stavning?

Carlström (2010) betonar att det krävs mycket av en elev att producera en text. Eleven måste först veta vad texten ska handla om, sedan kunna bilda meningar och ta reda på vilka ord som ingår i meningen. Eleven ska kunna dela upp orden i fonem (ljud) och för varje fonem välja rätt grafem (bokstav). Till sist ska eleven kunna forma bokstävernas utseende när orden ska skrivas ner. Denna process är en mycket avancerad språklig aktivitet.

Läsning och skrivning ses som integrerade aktiviteter som samverkar i läs- och skrivprocessen. Skriftspråket är kopplat till talspråkets fonologi men kräver en hög grad av språklig medvetenhet (Carlström, 2010, s. 108).

Jag anser att elever med specifika läs- och skrivsvårigheter borde få en mycket bättre förståelse för sina svårigheter om omgivningen förstår den avancerade process som ligger bakom. Här krävs det en grundlig kartläggning för att ta reda på var svårigheterna ligger och hur de kan kompenseras. Det krävs också mycket kunskap inom området för att både kunna upptäcka läs- och/eller skrivsvårigheterna, och kunna stötta och träna eleven på bästa sätt.

Sammanfattningsvis innebär språklig medvetenhet förmågan att vända uppmärksamheten från språkets innehåll till dess form. Det räcker inte med att ha utvecklat ett bra talspråk utan också vara medveten om hur språket är uppbyggt. Man ska kunna dela upp meningar i ord, dela upp orden i stavelser och ljud och kunna göra likadant åt andra hållet. Det innebär också att förmågan att använda rätt ord och uttrycks sätt i vissa situationer. Att läsa innebär två saker, avkoda bokstäver till ord som blir till meningar och förstå ordens betydelse, tolka det lästa och dra slutsatser. Skrivning är en avancerad process i flera steg som kräver hög grad av språklig medvetenhet. Från att veta vad texten man skriver ska handla om till att få ihop ljud med bokstav och forma bokstäver till hela meningar.

Utredning/Kartläggning

Syftet med hela studien är att beskriva hur pedagoger med specialpedagogiska arbetsuppgifter kartlägger elever med sent upptäckta läs- och skrivsvårigheter. Nedan presentera en nutida syn på utredning och kartläggning.

Glentow (2006) beskriver i sitt kapitel om kartläggning, att det är viktigt att skilja ut de elever som har generella läs- och skrivsvårigheter från de med specifika läs- och skrivsvårigheter. Eleverna med generella läs- och skrivsvårigheter behöver oftast träna läsning, stärka sin uthållighet och koncentrationsförmåga, öka sitt ordförråd och få stöd i textgenomgångar genom att muntligt bearbeta texter. Detta kallar hon en *allmänt inlärningsbefrämjande pedagogik*.

För att kunna stötta eleverna med specifika läs- och skrivsvårigheter krävs kartläggning av eleven för att kunna ge riktlinjer för uppläggningsen av det pedagogiska arbetet samt för att se att åtgärderna ger resultat. Glentow (2006) pekar på vikten av att det ska vara en utbildad specialpedagog eller speciallärare involverad vid en kartläggning. Samarbete med skolpsykolog, logoped, skolhälsovård och skolledning kan behövas. Kartläggningen ska visa vad en elev kan och vad den inte kan, för det är av stor vikt att starta med undervisning i det eleven kan.

Logopeden Barbro Bruce (2006) skriver, att det är lättare att upptäcka språksvårigheter tidigt i barnets liv. Redan vid 2½-3 års ålder bedöms ett barns språkutveckling vid besök på barnavårdcentralen. Vid 4 års ålder kontrolleras noga barnets språk och tal. Fokus ligger på den språkliga formen, dvs. ljudsystem/uttal och grammatik. Genom denna kontroll har man tidigt identifierat barn, som behöver extra stöd och stimulans av språk och kommunikation. Allteftersom barnet blir äldre blir det också medvetet om sina svårigheter och försöker kompensera för dem eller blir duktiga på att dölja sina svårigheter genom att undvika tal- och skrivsituationer eller avleder genom att göra annat istället. När barnet hittar på annat istället uppfattas detta ofta som att barnet har svårigheter med koncentration och uppmärksamhet och klassas som ett barn med känslö- eller beteendestörning. Detta är en förklaring till att det kan vara svårt att upptäcka läs- och skrivsvårigheter hos äldre skolbarn. Bruce anser att detta är en mycket svårdiagnostiserad grupp som noggrant bör kartläggas på både bredd och djup. En kartläggning av eleven ska kunna identifiera grundproblemet och vad som kan vara den underliggande orsaken. Bruce ser sitt jobb som logoped som ett detektivarbete där syftet med kartläggningen är att kartlägga både hinder och möjligheter och ta reda på hur man kan övervinna svårigheten.

Enligt Carlström (2010), behöver man använda ett antal speciella test, som kvantitativt diagnostiserar olika delar av läs- och skrivförmågan, för att kunna göra en kartläggning. Dessa test brukar vara knutna till en skala som bör vara standardiserad på ett godtagbart sätt. Därigenom får man reda på om elevens prestationer ligger inom normalvariationen. Testen kan också användas i en klass eller en större grupp för att få ett mått på exempelvis stavningsförmågan. Inför testning av en elev ska man veta syftet med kartläggningen. Det kan handla om att identifiera vilka åtgärder som behövs, resursfördelning eller utvärdering av ett arbetsätt. För att beskriva och tolka resultat av ett test mer ingående använder man sig av en kvalitativ metod. Det är viktigt att se till alla delar när man vill få en uppfattning om en elevs läs- och skrivsvårigheter. Man behöver framförallt se till tal- och språkutveckling under förskoletiden, språklig medvetenhet, läsförmåga och skriv- och stavningsförmåga.

Glentow (2006) anser vidare, att det inte räcker bara med ett bra kartläggningsmaterial, utan lärarens kontinuerliga observationer är en viktig del i den pedagogiska utredningen. Läraren observerar och noterar hur eleven förhåller sig till läsning och skrivning samt hur eleven går tillväga med läs- och skrivuppgifter. Här är det viktigt att se till alla delarna: motivation, koncentration, tveksamhet, gissningar, långa pauser och direkta läs- och stavfel. Läraren tittar också på elevens strategier vid både tystläsning och högläsning samt skaffar sig en uppfattning om elevens allmänna verbala begåvning.

För att komplettera utredningen ytterligare är det viktigt för specialpedagogen eller specialläraren att föra samtal med kollegor och föräldrar för att skapa sig en bild av vad de har för uppfattning och förväntningar på elevens prestationer. Samtal med eleven är också viktigt för att ta reda på elevens läsintresse, läsvanor och hur eleven trivs i och utanför skolan.

Läsforskarens syn på kartläggning och dess syfte varierar beroende på läsforskare. Enligt Glentow (2006) ska en kartläggning ge riktlinjer för hur undervisning kring eleven läggs upp, det bör också kontrolleras om de åtgärder som gjorts varit till fördel för eleven. Det är viktigt att börja i det eleven redan kan.

Några kvalitativa bedömningsinstrument

Carlström (2010) presenterar några kvalitativa bedömningsinstrument som läraren kan använda sig av:

LUS

Bo Sundblad, pedagog och läsforskare, har tillsammans med Birgitta Allard (2001) och Margret Rudqvist utvecklat ett läsutvecklingsschema (LUS) som är ett bedömningsinstrument och verktyg för lärare så att de kan följa sina elever i deras läsutveckling. LUS-schemat består av tre faser med 19 läsutvecklingssteg.

Fas 1 har rubriken *Utforskande*. I denna fas håller barnet stegvis på att lära sig läsa texter med få ord på varje sida med tillhörande bild för att ge ökad förståelse. I de första stegen ligger fokus på avläsningen och efter punkt 11 kan barnet ta till sig lite längre texter med mindre bildstöd.

Fas 2 har rubriken *Expanderande*. Eleven har en god läsgrund med fungerande lässtrategier för att ta till sig texter och böcker med mer textmassa och där texten för berättelsen framåt. I denna fas dyker det upp några nya läsfunktioner så som att söka, att utföra och att överblicka. Eleven stöter på texter som ingår i fas 2 under åk 3 – 6.

Fas 3 har rubriken *Litterat läsande*. Här krävs det att eleven förstår principer som inte motsvaras av en ordagrann formulering i texten och kan dra slutsatser om företeelser som inte tillhör elevens erfarenhetsfär. Ett litterärt läsande innebär att eleven på egen hand ska kunna läsa och ta till sig faktatexter och skönlitterära texter inom olika genrer. I åk 7-9 och på gymnasiet stöter eleven på texter i fas 3.

LUS-schemat har stor spridning och används ofta som ett instrument för resultatuppföljning och resultatstyrning. LUS är menat att vara ett kvalitativt bedömningsinstrument från att eleven startar sin läsutveckling till eleven slutar gymnasiet.

God läsutveckling

Katarina Herrlin, lågstadielärare, har i samarbete med Ingvar Lundberg (2008), professor, skapat ett kvalitativt diagnostiskt material som heter: "God läsutveckling – kartläggning och övningar". Materialet fungerar som ett observationsschema över elevens läsutveckling. Boken visar hur läraren på ett enkelt sätt kan göra individuella kartläggningar, den ger också betydelsefull kunskap om hur läsutveckling sker. Denna kartläggning sträcker sig över de 3-4 första skolåren, men om eleven har en långsam läsutveckling kan man använda sig av den även längre fram. Varje elev studeras och har ett eget läsutvecklingsschema som är överskådligt och enkelt att använda. Detta görs kontinuerligt och varje elev får sin läsprofil. Författarna ser gärna att läraren gör objektiva test som komplement och för att se hur läsutvecklingen är hos stora grupper i en viss ålder. Då kan man också se hur en elev förhåller sig till elever i samma ålder.

I boken finns förslag på pedagogiska metoder som leder till utveckling. Herrlin och Lundberg ser kartläggningen som ett verktyg, där pedagogen ser elevens läs- och skrivutveckling. Författarna varnar för en övertro till tester, då dessa enligt dem visar endast vissa delar av hela läs- och skrivfärdighetsutvecklingen. Dessa läsforskare anser att man ger eleven de bästa pedagogiska insatserna när de utformas efter pedagogens iakttagelser under lång tid.

Språket lyfter – Språkutveckling

Carlström (2010) presentera ett nationellt diagnostiskt material: "Språket lyfter", som är framtaget genom skolverket av Birgitta Garne. Det riktar sig till elever från F-klass till åk 6. Det är läraren som gör kontinuerliga observationer av elevens språkutveckling. Ett liknande material finns för äldre elever, åk 6-9, och heter "Språkutveckling". Diagnosmaterialet har som syfte att visa hur väl eleven kan läsa, skriva, tala och lyssna.

Kartläggning av språklig medvetenhet

Det finns flera olika material på marknaden för att kartlägga den språkliga medvetenheten. Carlström (2010) menar, att dessa material används framförallt på yngre barn, från förskoleåldern till den tidiga läsinlärningen.

"UMESOL", Umeå metalingvistiska skriv- och läsmaterial för lågstadiet, är ett material som kan användas i helklass under den första läsinlärningen. I materialet ingår också övningar som kan användas för att hjälpa elever med låg utveckling av den fonologiska medvetenheten.

"Fonolek" är ett grupptest som på ett snabbt och enkelt sätt testar fonologisk medvetenhet. Genom detta test kan läraren få en uppfattning om eleven klarar av vad som krävs vid läsinlärningen eller om eleven behöver specifik träning.

"Ordlek" fungerar som ett komplement till lärarens observation av barnets språkutveckling. Det används från att barnet är 5-6 år och man arbetar med språklekar. Testet består av ordlängdsjämförelse, språkljud och rim.

Kartläggning av läsförmågan

Både Carlström (2010) och Glentow (2006) anser, att elevens bokstavskänedom kontinuerligt behöver kartläggas under läsinlärningsfasen. För att kartlägga en elevs läsförmåga, behöver man pröva flera olika läsförmågor. *Syntesförmåga* behöver kartläggas, här ska eleven kunna foga samman enskilda språkljud/stavelser till ord. Eleven behöver också veta hur bokstav/tecken hör ihop, det s.k. *tecken – ljudsambandet*. En kartläggning över vilka strategier eleven använder vid avkodning av enstaka ord, t ex ljudning (för samman ljud till ord) och/eller ortografisk strategi (helordsavläsning), och hur eleven avkodar non-ord (ord som inte betyder någonting). Det är också viktigt att kontrollera hur eleven läser en text. Eleven kan stöta på problem när den möter en större textmassa genom att t ex läsa mycket långsamt, läsa hackigt med många omläsningar, alltför snabb och oreflekterad med många gissningar. Till sist behöver man ta reda på om eleven förstår och kan reflektera över en text som den har läst.

Glentow (2006) rekommenderar inga speciella material, och hänvisar till *de material som finns på marknaden*. Hon pekar också på vikten av att föra protokoll så att eleven vet och förstår vad som kartlagts.

Kartläggning av skrivning och stavning

Som Carlström (2010) tidigare beskrivit, är skrivning och stavning en svår process. Eleven ska ha förmågan att dela upp det talade ordet i språkljud samtidigt som ljudet ska kopplas till bokstäver eller olika bokstavskombinationer. För att göra en heltäckande kartläggning av stavning och skrivning måste även här flera förmågor testas. Dessa förmågor är; *segmenteringsförmåga*, eleven ska ha förmåga att dela upp det talade språket i mindre bitar, *bilda rätt bokstav av ett fonem*, eleven ska utan tvekan kunna forma bokstäver och koppla rätt ljud till rätt bokstav, *bilda rätt ord*, eleven ska veta hur ordet uttalas för att kunna lyssna ut ljuden som sedan ska formas till rätt bokstäver som bildar det skrivna ordet. Ofta kontrolleras också finmotoriken, som kan ge stora svårigheter att forma bokstäverna och orden.

För att kunna urskilja de elever som har generella läs- och skrivsvårigheter från specifika läs- och skrivsvårigheter, behöver en kartläggning genomföras. De eleverna med generella läs- och skrivsvårigheter hjälper man oftast med allmänt inlärningsbefrämjande pedagogik. Elever med specifika läs- och skrivsvårigheter behöver en kartläggning av eleven för upplägget av det pedagogiska arbetet. En kartläggning ska visa vad eleven kan och inte kan. Elever med läs- och skrivsvårigheter blir mer medvetna om sina svårigheter ju äldre de blir och blir därmed duktiga på att kompensera för och dölja sina svårigheter. Detta är en förklaring till att det kan vara svårt att upptäcka svårigheterna hos äldre skolbarn. Ju äldre en elev är desto bredare och djupare kartläggning krävs. I en kartläggning används test som diagnostiserar olika delar av läs- och skrivförmågan. Vid beskrivning och tolkning av resultat är det viktigt att se till alla delar och att man använder sig av en kvalitativ metod.

Sammanfattning

Läs- och skrivsvårigheter innebär, att en elev som fungerar normalt i talspråkssammanhang har svårt att läsa och/eller skriva. Svårigheterna benämns som generella eller specifika. Specifika läs- och skrivsvårigheter måste kartläggas.

Historiskt sett var det läkare som på 1800-talet började intressera sig för läs- och skrivsvårigheter, då användes begreppet ”förvärvad ordblindhet”. Inte förrän på 40-talet förändrades synen på läs- och skrivsvårigheter och de första läsklasserna startade. Utvecklingen gick vidare till att man delade de lässvaga i två grupper och startade även läskliniker, en utredning och eventuellt ett medicinskt test avgjorde var eleven hamnade. Så här gick det till ända fram till 1970-talet då diagnostisering blev ett fult ord och alla svårigheter berodde på skolan. Läsklasser och läskliniker avskaffades och undervisningen individualiserades. Under 1980-talet avstannade utvecklingen inom läs- och skrivsvårigheter och man ansåg att det var en mognadsfråga. På 1990-talet fick man upp ögonen för läs- och skrivsvårigheter igen och dessa uppmärksammades internationellt.

Att ha språklig medvetenhet innebär förmågan att vända uppmärksamheten från språkets innehåll till dess form. Det räcker inte med att ha utvecklat ett bra talspråk utan också att vara medveten om hur språket är uppbyggt. Skrivning är en avancerad process i flera steg som kräver hög grad av språklig medvetenhet.

För att kunna urskilja de elever som har generella läs- och skrivsvårigheter, behövs en kartläggning. Elever med specifika läs- och skrivsvårigheter behöver ytterligare kartläggning för upplägget av det pedagogiska arbetet. Elever med läs- och skrivsvårigheter blir mer medvetna om sina svårigheter ju äldre de blir och blir därmed duktiga på att kompensera för och dölja sina svårigheter. I en kartläggning används test som diagnostiserar olika delar av läs- och skrivförmågan.

Teori - processanalys

Som jag skrev i inledningen är kommunikation en stor del av vår vardag. Kommunikation skapas mellan människor i de sociala, kulturella och historiska sammanhang som människan ingår i. Säljö (2000) skriver att kommunikation är en förutsättning för lärande och utveckling. Kommunikation ses som en nödvändig process för samhället och dess fortsatta existens. Ahlberg (2009) skriver att Vygotskij (1934) anser, att det är genom kommunikation/ interaktion med vuxna och kamrater som barnet har möjlighet att utvecklas och lära sig. För att det ska vara en gynnsam utveckling hos barnet bör utmaningar och uppgifter utgå från barnets nivå och vara inom den närmaste utvecklingszonen.

Läsforskarna Torleiv Høien och Ingvar Lundberg (2006) skriver i sin bok: *Dyslexi – från teori till praktik* följande:

Någon har sagt att ”ingenting är så praktiskt som en god teori”. Utan teori kan det diagnostiska arbetet bli ett planlöst och blint famlande, ett arbete där alla slags upplysningar inhämtas utan att man egentligen vet vad de ska användas till. En teoribaserad diagnos är däremot strukturerad och systematisk. Man vet vad man är ute efter, och man har klart för sig när man bör stoppa, eller när man behöver gå vidare (Høien & Lundberg, 2006. s. 206).

Människan betraktas som en helhet inom pedagogiken, som en sociokulturell totalitet där känsla, tanke och vilja är ouplösligt förenade. Detta är en grundläggande människosyn i skolans värld, barnet ska bemötas med respekt för sin integritet såsom det hela och ansvarsfulla barnet det är.

Høien och Lundberg beskriver ett *processanalytiskt tillvägagångssätt*. Inom naturvetenskap och medicin har man gjort stora framsteg genom att ha haft som ambition att göra abstraktioner och analyser genom att renodla en eller flera aspekter hos ett fenomen, isolera dem och undersöka dem utan störande inverkan från totaliteten. Detta analytiska tillvägagångssätt hittar man även inom humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner, där man separerar delarna från helheten för att sammanfoga dessa med helheten igen.

De beskriver vidare att läsning och skrivning är en helhet som består av en aktiv, skapande och konstruktiv process. När hela processen inte fungerar och det visar sig att en elev har läs- och skrivsvårigheter måste man analysera läsningen och skrivningen i mindre och grundläggande delar. Läsning och skrivning består av flera olika förmågor, dessa förmågor behöver analyseras var för sig för att få reda på var det uppstår problem. Kartläggning av läs- och skrivsvårigheter ses som analys av vad i läs- och skrivprocessen som ligger bakom symptomen.

Jag är medveten om att kartläggning av läs- och skrivsvårigheter är en liten del av den totala pedagogiska utredning som bör göras. Min grundläggande syn på människan och pedagogiken genomsyras av ett sociokulturellt synsätt. Jag ser även läsning och skrivning som helheter och som en stor och komplex process. Jag håller dock med Høien och Lundberg när de menar att för att ta reda på vad i denna stora process som felar när man upptäcker att en elev har läs- och skrivsvårigheter behöver processen analyseras utifrån de delar som ingår i processen. Detta innebär att jag ser kartläggningen som ett *processanalytiskt tillvägagångssätt*.

Metod

Valet av ansats har fallit på att kombinera en kvalitativ och kvantitativ ansats. Jag har valt att använda mig av en kvalitativ ansats med den sociokulturella helhetssynen på eleven som person. Jag valt ett metodiskt redskap från den kvantitativa forskningen genom att göra en enkät med flera fasta frågor, detta för att få ett så stort urval som möjligt.

Jag vill markera att i grunden finns en sociokulturell syn på eleven eftersom att kartläggning med kartläggningsmaterial är väldigt kvantitativt. Jag har valt att se kartläggningen ur ett processanalytiskt synsätt som ser på delar ur en helhet, där flera av delarna ses ur ett kvantitativt synsätt och helheten ur ett kvalitativt synsätt. Eftersom att denna undersökning går ut på att ta reda på flera pedagogers sätt att kartlägga elever så passar en kvantitativ metod bäst mot studiens syfte.

Enkät

Stig Lindholm (1999) rekommenderar att göra en enkätundersökning om man vill få ett så stort urval som möjligt. En enkätundersökning är ett kvantitativt undersökningsförfarande som ger mer bredd åt undersökningen vilket också medför att undersökningen kan verka ytlig. Jag är intresserad av hur kartläggning av läs- och skrivsvårigheter går till ute i skolorna och ju fler respondenter jag kan nå desto lättare blir det att kategorisera och generalisera resultatet. I enkäten kommer det att finnas ett antal öppna frågor där respondenten ges möjlighet att komma med egna förslag och berätta om sina egna erfarenheter.

Enkäten är en s.k. *gruppenkät*. Den sortens enkät förekommer ofta i skolor och i andra sammanhang där grupper är samlade och kan på ett enkelt sätt nås med ett frågeformulär. Vid dessa tillfällen delas enkäten ut av den som genomför undersökningen. Undersökaren har då möjlighet att presentera sig, motivera respondenterna samt förklara och svara på eventuella frågor. Detta kan också innebära att undersökaren kan förstöra undersökningen genom dålig presentation och dåligt uppförande. Relationen mellan undersökaren (mig) och de tillfrågade är av stor betydelse. Det är viktigt att framstå i så positiv dager som möjligt (Trost, 2007).

Då respondenterna inte vill ha personligt besök av mig utan hellre får enkäten skickad till sig och returnerar den brevlades skickar jag med ett missivbrev (bilaga 1), som inledning till enkäten, där jag presenterar syftet med undersökningen och gör en presentation av mig själv.

Undersökningen är kvantitativ, vilket innebär att jag vill få svar på frågor som: Vanligast - ovanligast? Ofta – sällan? Vid dessa frågeställningar rekommenderar Trost (2007) att man gör en kvantitativ studie. Trost uttrycker även att en kvantitativ studie har som syfte att mäta och pröva något fenomen. I min studie vill jag undersöka fenomenet kartläggning av läs- och skrivsvårigheter.

Utformning av enkäten

Missivbrevet

Enligt rekommendationer från Jan Trost (2007) väljer jag att sätta mitt missivbrev (Bilaga 1) som första sida till enkäten. I missivbrevet beskrivs syftet med undersökningen, och vilka undersökningen riktar sig mot. Det är viktigt att missivbrevet utformas så att det ser inbjudande ut och inte är allt för långt (Trost, 2007). Göran Ejlertsson (2005) har beskrivit hur ett missivbrev bör utformas och beskriver noggrant vad som ska stå i varje stycke. Jag har använt mig av den mallen under utformandet av mitt missivbrev.

Enkätfrågorna

Inledningsvis önskade jag ta reda på vilken utbildning respondenten har samt vilken/vilka årskurser denne arbetar med. Det är intressant att ta reda på om det är utbildad personal som har specialpedagog-, speciallärartjänst eller om det är pedagog som arbetar med dessa uppgifter. Det är också av intresse för undersökningen vem som kartlägger elever med läs- och skrivsvårigheter på skolan. Är det så att det är en pedagog som har tjänst som specialpedagog eller speciallärare så kan det finnas utbildad sådan på skolan som gör kartläggningar eller så kan det vara så att det läggs ut på någon specialist som inte arbetar på skolan.

För att ta reda på vilken arbetsgång kartläggningen har väljer jag att utelämna alternativ och be dem skriva själva. Jag är rädd att om det finns färdiga alternativ att kryssa i, eller numrera i någon form av ordning, så hjälper alternativen till för mycket. Respondenten kan lätt kryssa i sådant som man borde ha med i en utredning men kanske inte använder sig av. Risken när de fyller i själva är att de kanske missar något i arbetsgången. För att minska risken att missa något steg har jag valt att stötta med några uppföljningsfrågor. Det finns gott om plats att skriva på och det borde göra att respondenten tänker efter och skriver mycket.

Jag vet av egen erfarenhet att det oftast finns planer för hur pedagogiska utredningar ska gå till ute på skolorna, men jag vet också att de inte alltid följs. Därför vill jag ta reda på om det finns en speciell plan för hur en pedagogisk utredning ska gå till både på skolan och i kommunen. Intressant är också att veta om planen följs och om inte, av vilken anledning. Ibland kan det vara så att en plan finns men sitter som ett "fint" papper i en pärm och är inte reviderad och därför inte används, eller vilka andra anledningar som finns.

För att ta reda på vilket kartläggningsmaterial som används, har jag använt en lista med uppdaterade kartläggningsmaterial på Svenska Dyslexiföreningens hemsida (Svenska Dyslexiföreningen, 2008). De presenterar de mest vanligt förekommande screeningstesten, listan är inte heltäckande och innebär inte något ställningstagande från deras sida. Dessa kartläggnings-/screeningmaterial har jag listat upp och där de också ska gradera hur tillförlitligt de tycker att testet är på en skala från 1-6 där 1 är dålig tillförlitlighet och 6 är mycket god tillförlitlighet.

Urval

Enkäterna delades ut till specialpedagoger och speciallärare som arbetar med elever i åk 4-9. För att få kontakt med så många som möjligt har jag använt mig av det kontaktnät som jag skapat under min utbildning. Jag har kontaktat ett flertal blivande specialpedagoger och speciallärare som arbetar i sydvästra Sverige och som läser sin sista termin på speciallärarspecialpedagogprogrammet vid Göteborgs Universitet. Jag har också försökt att boka in några tider på träffar för speciallärare och specialpedagoger som arbetar inom ett och samma område. Jag har kontaktat många kurskamrater som befinner sig i samma situation som jag och har förståelse för svårigheten med att få respondenter att besvara enkäter och det är min förhoppning att bortfallet blir så litet som möjligt. Men det är svårt att avgöra hur stort bortfallet blev eftersom att jag inte vet hur många pedagoger med speciallärarspecialpedagogfunktioner som tillfrågats. Jag fick till svar från några av respondenterna i mitt kontaktnät att det var svårt att få speciallärare och specialpedagoger på högstadiet att svara på enkäten. Urvalet blir ett vad Trost (2007) kallar ett *bekvämlighetsurval*, det är ett icke slumpmässigt urval.

Genomförandet

Pilotstudie

För att få fram relevanta frågor och svarsalternativ till enkäten har jag använt mig av de närmaste kollegorna för råd och vägledning. Jag har också testat min enkät på mina kollegor. Även min handledare har granskat enkäten och gett mig respons.

Utskick och insamling

Den första kontakten tog jag med flera kurskamrater samt specialpedagoger/speciallärare som arbetar i närliggande kommuner där jag bor. Jag skickade ett mejl där ämnet på mejlet var "Hjälp en speciallärarstuderande". Denna rubrik valde jag med omsorg för att jag ville att så många som möjligt skulle ta sig tid att läsa mejlet. I mejlet bad jag om hjälp att hitta respondenter till min enkät, samt att om de ville ställa upp ville jag ha deras adress och hur många kopior av enkäten de ville ha. Jag kopierade och skickade ut enkäter till de som ville ställa upp, jag skickade även med ett frankerat och adresserat kuvert så att de enkelt kunde skicka tillbaka de besvarade enkäterna. De som jag mejlade i närliggande kommuner trodde jag kunde se ett personligt besök som fördel, men de flesta tackade nej på grund av tidsbrist på sina träffar, de tog hellre emot enkäter och besvarade dem och skickade tillbaka dem igen..

Bearbetning och analys av data

Jag läste igenom enkäterna och började föra in data från de strukturerade frågorna i tabeller. När all data var införd gjorde jag diagram av tabellerna för att få ett lättöverskådligt resultat. Därefter tittade jag på kartläggningsprocessen vilket var ett större arbete i och med att detta var en öppen fråga och de flesta respondenter har svarat med långa beskrivningar. Här började jag försöka hitta kategorier. Först delade jag upp dem i två grupper där den ena gruppen utförde det mesta av kartläggningen på egen hand, den andra gruppen vidarebefordrade uppdraget till mer kompetenta pedagoger. Sedan tittade jag mer på genomförandet av kartläggningen och där fann jag tre olika kategorier. När jag analyserade kategorierna gjorde jag jämförelser med svar från de strukturerade frågorna för att se om jag hittade gemensamma drag.

Tillförlitlighet

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet handlar om att undersökningens mätinstrument mäter det man avser att mäta. Reliabilitet handlar däremot om *hur* vi mäter och hur vi tolkar de data instrumentet ger. Mätningen ska vara "stabil" och ska kunna göras om vid ett annat tillfälle och få samma resultat (Djurfeldt, Larsson & Stjärnhagen, 2003).

För att så noga som möjligt få svar på mina frågor har jag gjort enkätfrågor som jag noga har utformat utifrån syftet med studien. För att respondenterna ska kunna ta sig igenom frågorna snabbt och smidigt, har jag gjort de flesta frågorna strukturerade och en fråga är öppen. Enkäten är testad på några kollegor för att ta reda på om jag fick svar på frågorna utifrån syftet med studien och för att ta reda på om enkäten tog för lång tid. Efter några omformuleringar och omstrukturering av enkäten lämnade jag en öppen fråga där respondenten fick möjlighet att skriva egna svar. Med denna noggranna utformning av enkäten anser jag att validiteten är god.

Med tanke på att många har tidsbrist, skulle det kunna vara så att den öppna och mer tidskrävande frågan gjort att respondenten inte fått med allt eller undvikit att svara. För att undvika att respondenten inte fått med allt, finns det följdfrågor till den frågan som hjälp på vägen.

Enkäterna bearbetades och fördes in i tabeller, varje sluten fråga för sig. För att behålla god reliabilitet, gällde det att kontrollera att all information fanns med. I den öppna fråga, som gällde kartläggningsprocessen, försökte jag finna gemensamma, och avvikande steg. Dessa steg skrevs ner, jämfördes och kategoriserades. Därefter gjorde jag en korstabulering av svaren i de olika kategorierna mot respondentens yrkesroll.

De flesta frågorna i enkäten är strukturerade och lätta att tolka vilket stärker reliabiliteten. Eftersom arbetet kring elever med läs- och skrivsvårigheter hela tiden är under utveckling och den nya skollagen med krav på utredning och dokumentation finns anser jag att det är svårt att göra om undersökningen med samma resultat. Detta bidrar till att reliabiliteten inte är så stark.

Resultatet från enkäten gäller endast för den aktuella gruppen och därför är det inte generaliserbart. Respondenterna är inte heller tillräckligt många för att kunna räkna resultatet som generaliserbart.

Etik

Studien genomförs utifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (Vetenskapsrådet, 2002) och följer de fyra huvudkraven:

Informationskravet: *Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.*

Samtyckeskravet: *Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.*

Konfidentialitetskravet: *Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.*

Nyttjandekravet: *Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.*

Dessa krav följs genom att respondenterna fick förhandsinformation i form av ett missivbrev (Bilaga 1) där de blir informerade om undersökningens syfte i stora drag och att enkäten är frivillig men att deras medverkan är viktig för min undersökning. Där ska också stå hur och var forskningsresultatet kommer att offentliggöras samt vem som genomför undersökningen.

Respondenten får utförlig information i missivbrevet och i o m att respondenten returnerar enkäten anses samtycke ha lämnats.

Enkäten är utformad så att man inte ska fylla i sina personuppgifter och kan därför inte röja deras identitet, området där enkäten genomförts är markerad med en bokstav A t o m F. Det kommer att finnas en ruta där de ska fylla i utbildning och utbildningsår som är obligatorisk att fylla i.

Resultatredovisning

Resultatet av undersökningen redovisas i huvudsak i tabellform utifrån mitt syfte och mina frågeställningar. Tabellresultatet förtydligas, klargörs och analyseras i ett testavsnitt i samband med varje tabell.

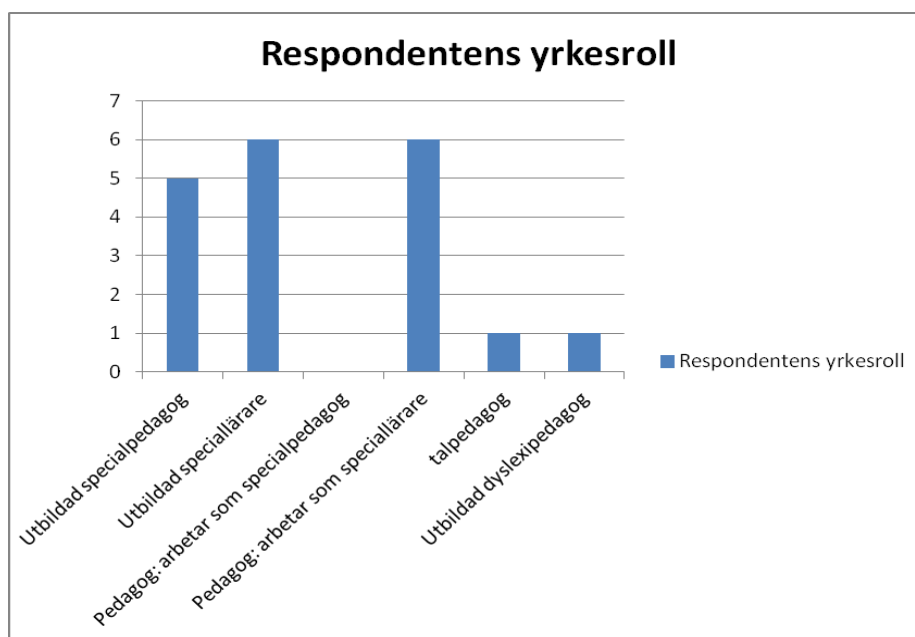
Rubrikerna i avsnittet är ordnade efter de frågeställningar som finns i mitt syfte:

- Vem kartlägger?
- Vilken arbetsgång har kartläggningen?
- Används någon form av kartlägningsmaterial/metod? Vilken?
- Anses materialet/metoden tillförlitlig?

Resultatet är hämtat från de enkäter som besvarats av 19 verksamma pedagoger som har någon form av speciallärar- specialpedagogfunktion.

Yrkesroll och kartläggning

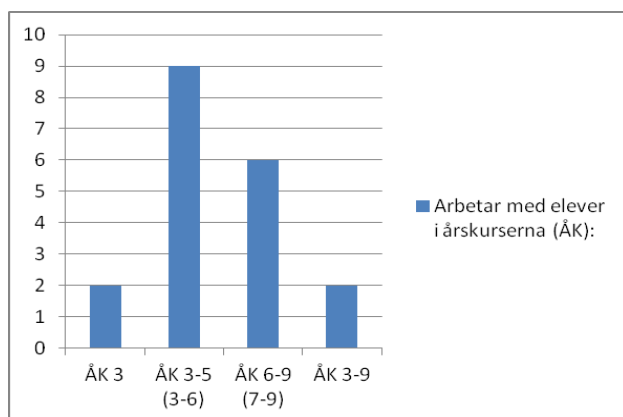
För att kunna se vilka personer det är som utför kartläggningarna, är det av betydelse, enligt min uppfattning, för studien att veta vad respondenterna har för yrkesroll och utbildning. I denna undersökning visar det sig att de flesta har någon form av utbildning som gör att de är behöriga inom området (figur 1). Någon av respondenterna svarade att denne var utbildad specialpedagog men svarade också att denne var pedagog som arbetar som speciallärare och den respondenten räknas som utbildad specialpedagog. Det är tydligt att den som inte är utbildad inom området tar rollen som speciallärare.

Figur 1: Undersökningsgruppens yrkesbakgrund (N=19).

Den erfarenheten jag fått i min utbildning säger mig att pedagoger ser specialläraren som den pedagog som arbetar med elever med läs- och skrivsvårigheter. Jag tror att det är vanligt att det är den rollen en grundskollärare får i brist på utbildade speciallärare.

Det visade sig vara en relativt jämn spridning på inom vilka årskurser respondenterna är verksamma (Figur 2). Det är en något större andel som är verksamma i årskurserna 3-5. Figuren är uppdelad efter hur respondenterna har svarat. En del skolor har uppdelningen åk 1-3, 4-5 och 6-9, andra skolor har delat upp sina årskurser 1-3, 4-6 och 7-9 därav parenteserna i figuren.

Figur 2: Årskurs där undersökningsgruppen är verksam (N=19).

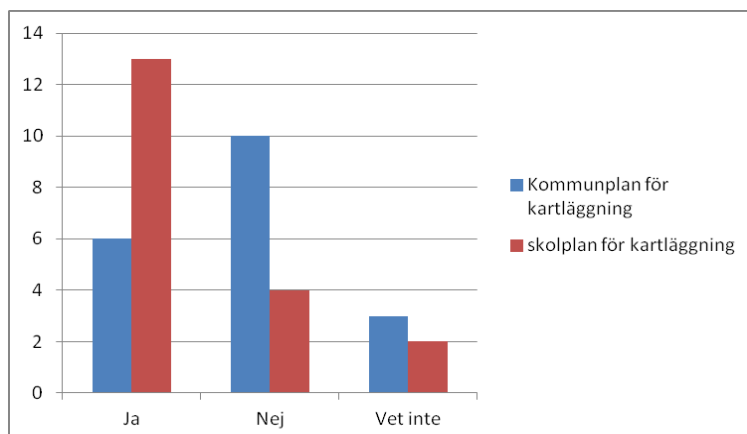
Det visar sig att det är flera olika personer inblandade i en kartläggning, man tar hjälp av utbildade pedagoger för kartläggningen (Figur 3). Man kan också utläsa att klassläraren är involverad i kartläggningen, det tyder på att man är intresserad av hur eleven fungerar i klassrumsarbetet. Vid en jämförelse av respondenternas yrkesroll och vem det är som kartlägger upptäcker man att specialläraren inte har rollen som kartläggare av läs- och skrivsvårigheter. Det kan bero på att det är brist på speciallärare och att det finns en större tillgång av specialpedagoger ute på skolorna.

Figur 3: Utreder och kartlägger läs- och skrivsvårigheter på undersökningsgruppens verksamhetsområden (N=30).

Kartläggningsplan

För att ta reda på vilken arbetsgång kartläggningen har på de olika skolorna så är det intressant att veta om det finns någon speciell plan på skolan eller gemensam kommunplan på hur kartläggningen ska gå till. I de flesta av respondenternas skolor finns det en plan för kartläggning, men gemensamma kommunplaner saknas i flertalet kommuner (Figur 4).

Figur 4: Plan för kartläggning (N=19).

Några av respondenterna kommenterade sina svar:

Jag följer planen men den är inte speciellt detaljerad utan generellt utformad. Därför är jag ganska fri att använda de metoder/material som jag önskar samt besluta om vilka testmoment som ska ingå i en kartläggning.

Följer absolut den plan som finns för att eleven ska få bästa möjliga hjälp.

Planerna kan se väldigt olika ut och är olika detaljerade i sin utformning. Det påpekas dock att det är bra om det finns en plan att följa. Ett fåtal av respondenterna vet inte om det finns en plan. De känns aningen oroväckande när det finns pedagoger, som arbetar med elever i svårigheter, som inte vet om det finns någon plan. Det visar sig att dessa pedagoger inte är utbildade specialpedagoger eller speciallärare och de tar hjälp av utbildade pedagoger vid kartläggningen.

Kartläggningsprocessen

Kartläggningsprocessen ser väldigt olika ut på olika skolor, även inom samma område har man olika tillvägagångssätt trots att det finns en skol- eller kommungemensam plan. Till att börja med kunde svaren delas upp i två grupper. Den ena gruppen beskrev en kartläggningsprocess där respondenten gjorde det mesta själv men använde sig av specialister vid behov. De flesta i den gruppen består av utbildade speciallärare, specialpedagoger, talpedagoger eller dyslexipedagoger.

Den andra gruppen, som till största delen består av pedagoger som arbetar som specialpedagog eller speciallärare, tog hjälp av andra "specialister" inom området. Det visar

sig här att det är viktigt att pedagoger med kompetens inom området läs- och skrivsvårigheter används.

Bland de flesta svaren är det respondenten eller klassläraren som gett uppdraget att utreda svårigheterna. I några få svar är det rektor som ger uppdraget efter att ärendet tagits upp i någon form av elevhälsoteam/grupp. Det är oftast någon form av screening av hela klassen, vid några enstaka fall är det klasslärarens observationer av en elev, som avgör vilka elever som behöver en läs- och skrivutredning.

Vid beskrivning av själva processen finns det tre olika kategorier av svar.

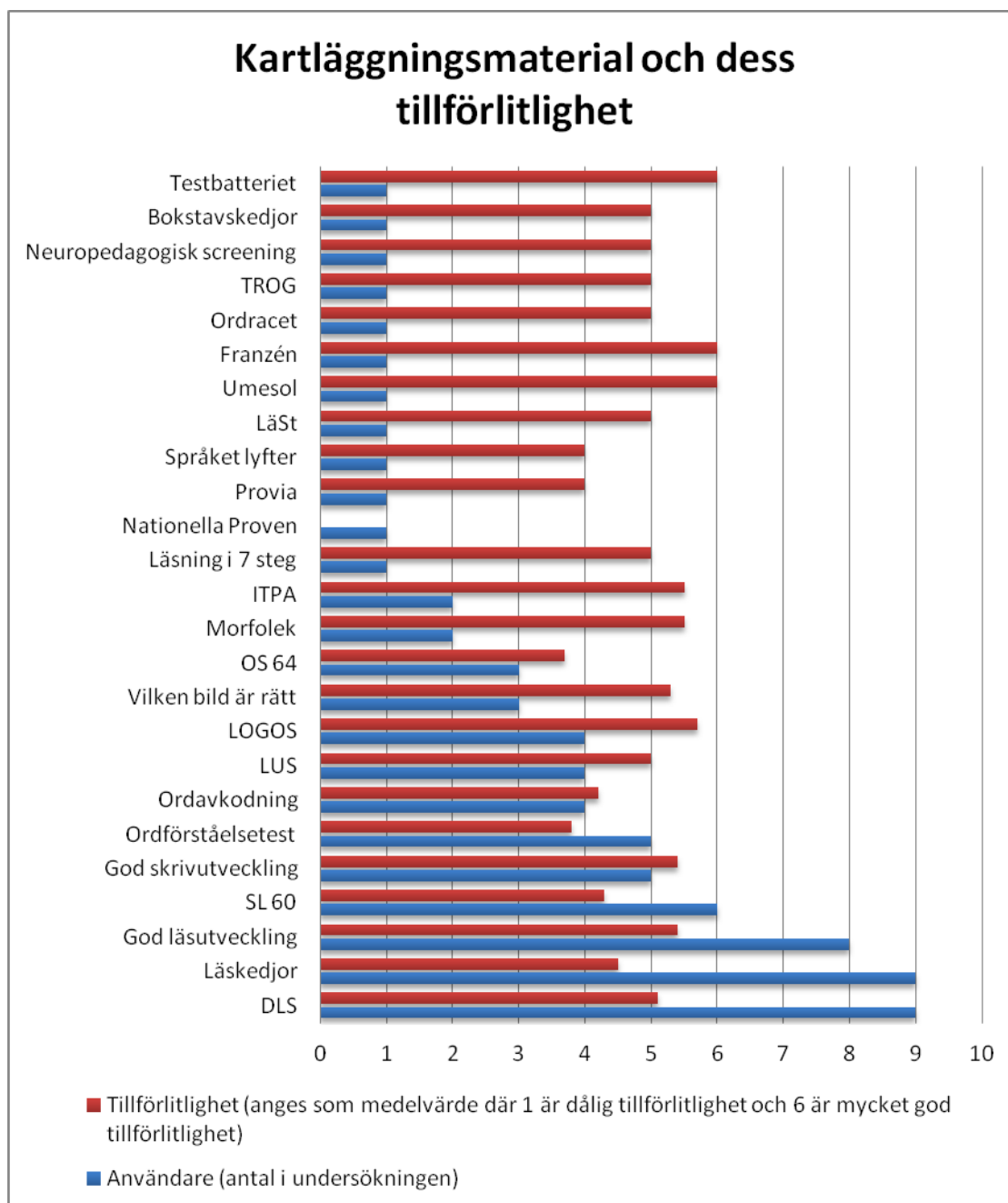
Den första kategorin (tre respondenter) beskriver att de direkt efter att klassläraren uppmärksammat att en elev har någon form av svårigheter med läsning eller skrivning så utförs olika diagnoser (eller tester som några kallar det) för att ta reda på elevens svårigheter och styrkor. Därefter skriver man ett åtgärdsprogram och återkopplar till läraren och föräldrarna. Detta är arbetsgången där det finns en dyslexipedagog, eller en talpedagog med inriktning mot dyslexi som genomför kartläggningen. Beskrivningen av processen är tydlig, kortfattad och verkar inte ta lång tid från start till åtgärdsprogram.

Den andra kategorin beskriver i stora drag att när klasslärare uppmärksammat, eller screening av gruppen visar, att en elev befäras ha läs- och skrivsvårigheter görs en bred kartläggning först. Kartläggningen består då oftast av samtal med klasslärare, elev och föräldrar, därefter görs observationer och till sist tester med hjälp av olika kartläggningsmaterial. Efter avslutad kartläggning görs återkoppling till klasslärare, elev och föräldrar. Flera av respondenterna i denna kategori beskriver också att om man misstänker större svårigheter har man möjlighet att remittera till andra specialister inom området. Denna grupp arbetar utifrån vad Carlström (2010) anser vara av stor vikt, nämligen helhetsbilden av elevens behov.

Den tredje kategorin (två respondenter) gör en mycket torftig beskrivning av processen. Den beskriver endast klasslärarens screening och information, samt att arbete med elever i smågrupper genomförs. Dessa respondenter är pedagoger som arbetar som speciallärare och vet inte om det finns någon skolplan eller kommunplan för kartläggning.

Kartläggningsmaterial och dess tillförlitlighet

I enkäterna går det utläsa att det kartläggningsmaterial som används anses som tillförlitligt. På en skala där 1 är dålig tillförlitlighet och 6 är mycket god tillförlitlighet visar det sig att nästan alla värderas till en tillförlitlighetsnivå på lägst 4 och de flesta värderas till nivå 5 eller högre. Vissa material används enbart av några få respondenter och de material som används av flest är DLS, Läskedjor, God läsutveckling, SL 60, God skrivutveckling och ordförståelsetest. Flera av dessa är kvalitativa test. DLS och Läskedjor används av många och dessa används ofta som screening av hela grupper för att göra en första urskiljning av de som kan tänkas ha läs- och skrivsvårigheter.

Figur 4: Plan för kartläggning

Studiens huvudresultat

Bland respondenterna har mer än hälften någon form av specialpedagogisk utbildning där hälften arbetar i åk 3-5 men det finns en spridning så att alla årskurserna finns representerade. Det är en annan och ny bild som dyker upp när man tittar på vem som kartlägger läs- och skrivsvårigheterna. Det visar sig att man tar hjälp av flera olika personer, från klassläraren till logoped eller resursteam. Detta för att få en bred bild av eleven.

På de flesta av respondenternas skolor finns det en plan för kartläggning av elever. Däremot saknas det på många av deras kommuner. Det finns några som inte vet något om planerna på deras skola eller kommun.

Kartlägningsprocessen ser väldigt olika ut på olika skolor, även inom samma område har man olika tillvägagångssätt trots att det finns en skol- eller kommungemensam plan. Det gick att urskilja två grupper av svar. Den ena där respondenten gjorde det mesta av kartläggningen själv och där respondenten då var specialutbildad för det. Den andra där respondenten tog hjälp från specialister inom området. Respondenterna i denna grupp saknade utbildning inom området. Det visar sig att det oftast är klassläraren eller pedagogen med specialistfunktion som har gett uppdraget att utreda en elev.

Vid beskrivning av själva processen finns det tre olika kategorier av svar. Den första kategorin arbetar på egen hand och utför olika diagnoser/test för att sedan skriva åtgärdsprogram och därefter återkoppla till läraren. Den andra kategorin beskriver att efter att klassläraren uppmärksammat elev med svårigheter görs en bred kartläggning och återkoppling görs till alla inblandade. Vid större svårigheter remitteras ärendet till andra specialister inom området. Den tredje kategorin gör en mycket torftig beskrivning av processen.

Diskussion

Avsnittet inleds med en diskussion kring metoden, där belyses metodens styrkor och svagheter. Därefter följer resultatdiskussionen och resultatet analyseras utifrån syftet med studien. Forskningsfältet är intressant och det finns ett behov av mer forskning inom området, några av dessa idéer presenteras i slutet av diskussionsdelen. Vikten av specialpedagogisk utbildning belyses under rubriken *Specialpedagogiska implikationer*.

Metoddiskussion

När jag hade bestämt mig för vad syftet för min studie var, stötte jag på första stora bekymret. Jag var tvungen att bestämma mig för vilket teoretisk synsätt min studie skulle utgå från. Efter att ha läst Høien och Lundbergs bok (2006), *Dyslexi – från teori till praktik* fann jag precis det jag sökte. Min syn på kartläggning överensstämde med deras *processanalytiska tillvägagångssätt*. Med ett övergripande sociokulturellt synsätt har jag min teoretiska bas i studien.

Jag valde att göra en enkätstudie för att få ett så stort urval som möjligt. Tanken var att enkäten skulle vara en gruppenkät, den sortens enkät förekommer ofta i skolor och i andra sammanhang där grupper är samlade och kan på ett enkelt sätt nås med ett frågeformulär. Enligt Trost (2007) är det ett bra sätt att få en bra relation mellan undersökaren och respondenterna. Undersökaren har vid personlig kontakt möjlighet att presentera sig, motivera respondenterna samt förklara och svara på eventuella frågor. Det visade sig att detta var svårare än jag trodde. De skolor jag ringde till hade inte tid och/eller hade inga liknande träffar där pedagoger med specialpedagog-/speciallärarfunktion träffades. De rekommenderade mig att mejla eller skicka enkäterna så att de kunde besvara enkäten i lugn och ro. Jag fick tänka om och göra min presentation av mig själv och syftet med undersökningen i ett missivbrev, som förstasida till enkäten. För att få tag i så många respondenter som möjligt använde jag mig av mitt kontaktnät som jag skapat under min studietid i Göteborg. Det visade sig vara framgångsrikt. Mina studiekamrater hade förståelse för och insikt i hur svårt det kan vara att få tag i respondenter till en enkät. Jag skickade ut enkäterna brevlades och ville ha svaren brevlades också, detta för att bevara anonymiteten hos respondenten. Hade jag skickat enkäterna via mejl hade jag fått svaren därigenom och då haft namn och troligtvis arbetsplats till respondenten. Det hade kunnat vara till fördel för mig om jag hade kunnat ta kontakt med respondenten för att utveckla vissa svar, men jag övervägde det noga och ansåg att jag ville bevara respondentens anonymitet. Hade jag känt till personen bakom svaren på enkäten skulle det kunnat påverka min objektivitet vid analysen av svaren.

När jag analyserade enkätsvaren insåg jag att det hade varit av stor vikt om jag fått med ålder och utbildningsår. Detta för att veta vilken bakgrund respondenten har och vilken utbildning som ligger till grund för svaren. Framförallt när det gäller speciallärare. Eftersom att det varit många års uppehåll i utbildandet av speciallärare så skiljer sig utbildning av de "gamla" speciallärarna mycket från de "nya" speciallärarna. Synen på läs- och skrivsvårigheter har förändrats mycket sedan slutet av 80-talet men jag hoppas naturligtvis på att även om man har en "gammal" utbildning så har man följt med i utvecklingen.

Jag känner att jag har dålig insikt i hur stort bortfallet är eftersom att jag inte har kontroll på hur många enkäter som delades ut på varje ställe. Jag gjorde fem kopior av enkäten och skickade ut dem till de som svarat mig att de kunde ta ansvar för att enkäterna delades ut, samlades in och sändes åter till mig. Den som tog emot mina enkäter kunde själv kopiera upp flera om det behövdes. Bortfallet är något som jag borde haft bättre kontroll över. Jag uppskattar bortfallet till 4-5 respondenter. När jag fick tillbaka enkäterna hade några av kontaktpersonerna skrivit i ett följebrev att en eller ett par av deras kollegor, framförallt på

högstadiet, inte velat delta i undersökningen pga. att de inte sysslade med kartläggning på det sättet eller att de inte hade tid.

I och med att jag har haft möjlighet att rådgöra med och testa enkäten på närmaste kollegorna känner jag att enkätens utformning är väl kontrollerad och att de svar jag får överensstämmer med syftet.

Eftersom de flesta av frågorna är av kvantitativt slag var det relativt enkelt att föra in svaren i tabeller. Däremot var det svårare att hitta kategorier i svaren till den öppna frågan som kunde relateras till de slutna frågorna. Resonemang kring resultatet finns i resultatdiskussionen.

I och med att den nya skollagen trädde i kraft efter 1 juli 2011 bör det ha skett förändringar ute på skolorna. Uppdraget kring utredning och kartläggning är mycket tydligare och rektors beslutande kring skyndsamma utredningar bör ha förändrat processen kring kartläggningen i några av respondenternas skolor. Jag ser det som en naturlig process i arbetet kring skola och pedagogik. Vi lever i en värld som förändras och utvecklas snabbt och då är det viktigt att följa med i utvecklingen.

Resultatdiskussion

Yrkesroll och kartläggning

Under mitt yrkesverksamma liv har jag stött på flertalet pedagoger som har en speciallärar-specialpedagogfunktion på skolor, men som saknar utbildning inom området. Jag trodde att det var så på flera ställen fortfarande. Men tittar man på resultatet i min studie har de flesta en utbildning där de anser sig behöriga. Dessutom tar de flesta, som inte är behöriga, hjälp av andra behöriga pedagoger. Jag har lite funderingar kring detta resultat. Det faktum att jag inte har kontroll på bortfallet kan påverka resultatet i denna fråga. Det kan vara så att de som inte har behörig utbildning men ändå utövar det i sin yrkesroll kan ha undvikit att svara på enkäten. Glentow (2006) pekar på vikten av att det ska vara en utbildad speciallärare eller specialpedagog involverad vid en kartläggning av läs- och skrivsvårigheter.

Läs- och skrivprocessen är en mycket avancerad process. Det krävs god språklig medvetenhet för att bli en god läsare och skribent. Både Carlström (2010) och Glentow (2006) beskriver den språkliga medvetenheten som en avancerad process. Det krävs att barnet är *fonologiskt medvetet*, *morfologiskt medvetet*, *semantiskt medvetet*, och *syntaktiskt medvetet*. Detta ger förståelse för att det är viktigt att vara kunnig inom området för att kunna identifiera vilka delar som brister och vilka delar som är barnets styrkor.

Flera av svaren visar också att de tar hjälp av klassläraren, resursteam, talpedagog eller dyslexipedagog. Glentow (2006) anser också att det ska vara ett samarbete med skolpsykolog, logoped, skolhälsovård och skolledning om det behövs. Enligt Carlström (2010) är informationen från klassläraren viktig, det är klassläraren som genom samtal under lektioner kan få ut den viktigaste informationen. Utredningen ska ske i syfte att få en helhetsbild av eleven.

Kartläggningsplan

Det visar sig att det finns planer för kartläggning på skolorna och i kommunerna, planerna är mer eller mindre detaljerade i sin utformning. Det verkar som att alla ute på sina skolor inte riktigt vet om det finns plan eller inte för att några av svaren tydde på att de flesta i området svarade att det fanns en plan men någon svarade att den inte visste eller att det inte fanns någon plan. Jag håller med den respondent som påpekar att det är bra att följa en plan för att eleven ska få bästa möjliga stöd. Att undersöka olika skolors och kommuners planer för kartläggning kan vara ett intressant område att göra en studie på. På många skolors hemsidor kan man hitta många olika sorters planer för hur deras kartläggning går till.

Det borde vara viktigt för varje skola att det finns en utrednings- kartläggningsplan. Detta för att inte missa något i den avancerade process som pågår vid läsning och skrivning.

Kartläggningsprocessen

Kartläggningsprocessen historiskt

Tittar man tillbaka historiskt på kartläggningsprocessen verkar den vara tydligt strukturerad. Eriksson (2010) beskriver hur kartläggning skedde från 1940-talet för att placeras i läsklass eller i läsgrupp. Det verkade som att man endast kartlade den läs- och skrivsvaga elevens brister. Eriksson beskriver en nationellt enhetlig process som skedde under 50-, 60- och 70-talet. Det var viktigt att ställa en diagnos för att behandling skulle kunna påbörjas och åtgärder vidtas. I denna process var det många professioner inblandade och slutligen var det rektor som beslutade behandling och åtgärder.

Den utvecklingen som skedde under 70- och 80-talet var en helomvändning på synen av läs- och skrivsvårigheter och man hamnade i det andra diket där diagnostisering och testning upphörde och eleverna i läsklasser och kliniker skulle tillbaka till vanliga klassen med individualiserad undervisning inom klassens ram. Under 80-talet introducerades olika läsinlärningsmetoder och en del lärare blev osäkra i sin yrkesutövning. Detta tillsammans med att synen på läs- och skrivsvårigheter berodde på omognad gjorde att utredning av läs- och skrivsvårigheter avstannade helt. I och med detta slutade man att utbilda speciallärare.

Jag är mycket förvånad över hur man kan gå från det ena diagnostiserings- och testningsdiket till att helt upphöra med det. Att synen kan förändras så radikalt.

Under 90-talet blev det hårda åtstramningar och det skedde stora organisatoriska förändringar där skolan blev en självständig enhet med egen ekonomi. Följden av nedskärningarna blev färre speciallärare och skolpsykologer samt en ökning av antalet elever i klasserna. Detta samtidigt som FN proklamerade år 1990 som ett läskunnighetens år. Här kom vändningen för synen på de läs- och skrivsvaga. Högskolorna startade kurser rörande läs- och skrivsvårigheter och en landsomfattande dyslexikampanj inleddes i mitten av 1990-talet.

Genom att sätta sig in i historiken kring läs- och skrivsvårigheter kan man få en förståelse för att svaren i min studie skiljer sig relativt mycket åt. Jag har inte tagit reda på respondenternas ålder och inte heller utbildningsår, vilket innebär att jag inte kan kategorisera eller göra korstabuleringar för att finna fler förklaringar till resultatet.

Kartläggningsprocessen idag

Studerar man hur kartläggning har skett historisk kan jag få en förståelse för att kartläggningsprocessen skiljer sig åt på skolorna. Min tanke är att det kan bero på när respondenten utbildade sig. Det finns flera yrkesverksamma speciallärare som utbildade sig på 80-talet samtidigt som det finns helt nya som utbildat sig på 2000-talet, det finns också några som läst tilläggskurser på högskolan inom specialpedagogik och de som inte är utbildade inom området alls. Här är en av förklaringarna till att svaren skiljer sig åt på flera punkter. Det är också den troliga anledningen till att det är fler specialpedagoger som kartlägger läs- och skrivsvårigheterna, det har alltid utbildats specialpedagoger och den yrkesrollen har varit aktuell även under 1990- och 2000-talet.

I min första kategorisering delade jag in respondenterna i två grupper. Den ena gruppen gjorde kartläggningen på egen hand och de skrev även åtgärdsprogrammen själva. Den andra gruppen tog hjälp av andra specialister inom området läs- och skrivsvårigheter. Det som var tydligt var att de som tog hjälp av specialister var de som inte var utbildade speciallärare eller specialpedagoger. Även här visar det sig att det är viktigt att vara kunnig inom området vid kartläggningen.

I den nya skollagen som började gälla 1 juli 2011 står det att det är rektors uppgift att se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds (skollagen, kapitel 3, 8 §). Resultatet visar att rektor oftast inte är inblandad i utredningarna. Detta resultat borde se annorlunda ut efter 1 juli. I något av svaren anges att det är ett elevhälsoteam/grupp som tar upp kartläggningen som ett ärende och därefter lämnas uppdraget till den som ska genomföra kartläggningen. Beroende på hur ofta ett elevhälsoteam har möten kan denna process ta väldigt lång tid och det anser inte jag är en skyndsamt utredning.

Det finns många kvantitativa tester med standardiserade resultatskalor på marknaden. Enligt resultatet används dessa test för att se vilka elever som behöver en vidare kartläggning av sina läs- och skrivsvårigheter. Tittar man tillbaka historiskt så är screening det vanligaste sättet att kontrollera elevernas nivå på skrivning och läsning. Bladini (1994) beskriver att enligt första läroplanen 1962 fanns det anvisningar för hur urval till specialundervisning skulle ske. I första skedet skulle en medicinsk och psykologisk-pedagogisk undersökning ske. Diagnoser skulle senare visa elevens brister. I 1969 års läroplan diagnostiserades eleven för att ta reda på både brister och färdigheter. Detta förfaringsätt att hantera kartläggning tycker jag att jag hitta i resultatet. I resultatet där respondenterna beskrev kartläggningsprocessen delades de in i tre olika kategorier av svar. Den första gruppen litade helt till olika test och diagnoser efter det skrev åtgärdsprogram och lämnade till sist åter till klassläraren. Vid undersökning av vilka kartläggningsmaterial som de använder är de flesta kvantitativa. Bland dessa svar fanns det dyslexipedagog eller talpedagog med inriktning mot dyslexi inblandade. Detta liknar processen som var under 1950- och 1960-talet där man helt litade till tester och diagnoser. Kan det vara så att de litar så mycket till sin profession eller att de har så stor erfarenhet, och att de känner att de får tillräcklig information på de test och diagnosmaterial de använder. Jag anser att det är viktigt att få en så bred bild av eleven som möjligt för att kunna stötta på bästa sätt. Genom att ta reda på så mycket som möjligt om en elev, använda sig av flera olika informationskällor och använda kvalitativa kartläggningsmaterial bör man hitta bristerna i elevens läs- och skrivkunskaper som behöver stötts och kanske kompenseras.

Den andra gruppen av pedagoger visar att man är intresserad av både bredd och djup. Bruce (2006) beskriver tydligt hur elever i svårigheter blir svårare att upptäcka desto äldre de blir. De blir en svårdiagnostiserad grupp för att de har blivit duktiga på att dölja sina svårigheter.

Pedagogerna vars svar har hamnat i denna kategori följer tydligt den rekommenderade arbetsgång som Carlström (2010) beskriver i sin bok. De gör en bred kartläggning där elev, föräldrar och klasslärare är inblandade därefter görs olika test och diagnoser för en djupare kartläggning. Det sker sedan en återkoppling till klasslärare, elev och föräldrar. Här visar de på att de sätter elevens behov i centrum och inte svårigheterna. Detta förfaringsätt verkar vara det mest utbredda för att denna kategori är den största. Denna kategori känns som att de har följt med i tiden och anammat den kvalitativa syn på elever i behov av stöd som krävs. Man har plockat godbitarna ur alla tidsepokerna.

Tredje gruppen gör en torftig beskrivning av kartlägningsprocessen. Dessa pedagoger är inte utbildade inom området för läs- och skrivsvårigheter och är turligt inte så många. De verkar inte riktigt veta hur kartläggning går till inte heller hur eller om det finns planer för kartläggning på deras arbetsplats. Jag finner det rent olämpligt att dessa pedagoger arbetar med elever som har behov av stöd. När man vet hur mycket kunskap det krävs för att se vilka behov en elev med läs- och skrivsvårigheter har förstår man också att det krävs utbildade pedagoger inom området.

Kartlägningsmaterial och dess tillförlitlighet

Det visade sig att användningen av kartlägningsmaterial är vanligt förekommande och verkar vara en stor och viktig del i kartlägningsprocessen. Kartläggning med hjälp av olika slags test kan man finna långt tillbaka i tiden. Bladini (1994) beskriver att det fanns anvisningar och riktlinjer i läroplanen om hur testning skulle ske. Det var då ett krav att den som genomförde testningen skulle besitta en särskild kompetens och ha en allmänpsykologisk skolning samt god erfarenhet om den sortens barntyp. Idag finns inga nationella riktlinjer för kartläggning, bara att elever i svårigheter skyndsamt ska utredas. Det finns inga nationella krav på att det ska vara specialutbildade pedagoger som genomför kartläggning men Glentow (2006) anser att det är viktigt att det är utbildad specialpedagog eller speciallärare som är involverad i en kartläggning.

De test som används av flest respondenter är DLS och läskedjor. Användningen av dessa test beskrivs tydligt i kartlägningsprocessen som screeningtest i hela klasser för att urskilja de elever som behöver en mer fördjupad kartläggning av sina läs- och skrivsvårigheter.

Marknaden svämmer över av olika sorters kartlägningsmaterial och det säljs för dyra pengar. Flera av de nya kartlägningsmaterialen som marknadsförs är idag digitala. Det är tydligt att de kartlägningsmaterial som används anses vara tillförlitliga. Flertalet av de test som angivits på listan är kvantitativa och har flera år av beprövad erfarenhet bakom sig och de är oftast standardiserade och analyseras utefter en normalfördelningskurva. Det finns de som är av mer kvalitativ art och de används också av flera av respondenterna. *God läsutveckling* och *God skrivutveckling* har utvecklats av Lundberg (2006) och är av kvalitativ art. Lundberg anser att man inte ska förlita sig helt till tester av olika slag utan menar att dessa endast visar delar av elevens läs- och skrivkunskaper. Klasslärarens iakttagelser är oerhört viktiga i en kartläggning. Även LUS (läsutvecklingsschema) som Allard (2001), Sundblad och Rudqvist har utvecklat är en hjälp för läraren att följa elevernas läsutveckling. Skolverket har också gett ut ett material som på ett kvalitativt sätt hjälper läraren att följa elevernas läs- och skrivutveckling.

Jag anser att det är både positivt och negativt att respondenterna känner stark tilltro till de kartlägningsmaterial som de använder. Det är bra att de litar på materialet och att de använder material som de har tilltro till. Det är viktigt att man känner en trygghet i det man

gör. För att kunna presentera ett resultat och åtgärder på ett förtroendeingivande sätt, för en lärare, förälder och/eller elev, är det viktigt att veta vad man testat, varför man testat och vad resultatet betyder. Känner man ingen tilltro till det kartläggningsmaterial som använts är det svårt att skapa ett förtroende för vad man gör. Däremot kan det vara så att man litar så tillfullo på de resultat som kartläggningsmaterialet visar att man missar stora delar av informationen från andras iakttagelser runt omkring eleven. Jag håller med Lundberg när han anser att man inte ska förlita sig helt på tester. Jag vill också förstärka med det som Carlström (2010) anser, att det är oerhört viktigt att skapa en helhetsbild av elevens starka och svaga sidor. Det är viktigt för eleven att få en ny och stabil grund att kunna bygga vidare på. För att eleven ska kunna bygga vidare på sina läs- och skrivfärdigheter med goda resultat måste eleven vara involverad i sin läs- och skrivutveckling. Du kan inte be en elev att träna extra på olika saker om eleven inte vet varför. Eleven behöver vara motiverad för att vara aktiv i sin läs- och skrivutveckling.

Jag anser att det hade känts tryggt om det fanns nationella riktlinjer för hur kartläggning bör gå till som är grundad på senaste forskningen inom området. Det hade varit bra om Skolverket hade skapat ett bredare material till kartläggning av läs- och skrivsvårigheter. Jag inser också att det finns många forskare inom det specialpedagogiska fältet och därigenom finns det många olika infallsvinklar och teorier kring läs- och skrivsvårigheter. Detta gör att det är mycket svårt att skapa en nationellt enhetlig syn på läs- och skrivsvårigheter.

Förslag till vidare forskning

Jag tycker att det vore intressant att ta reda på vad som händer efter att kartläggningsmaterialen används. Jag vill veta mer om vilka åtgärder som vidtagits och vilka resultat åtgärderna gett utifrån de resultat som den pedagogiska kartläggningen kommit fram till. Spelar den pedagogiska kartläggningen någon roll i elevens livslånga lärande?

Specialpedagogiska institutionen på Stockholms universitet är på gång med forskning kring ex. vis hur skolans specialister och lärare använder sig av diagnoser och förbättra diagnosers pedagogiska användning. Avsikten ska vara att utveckla både specifik och mer generell kunskap om hur diagnosernas stämplande sidor kan undvikas (Specialpedagogiska institutionen).

Ett förslag till vidare forskning hade varit elevens syn på läs- och skrivutredningar och vilka fördelar och nackdelar eleven stött på under skoltiden. Det hade varit intressant att intervjua gymnasieelever i detta syfte.

Didaktiska implikationer

Studiens resultat ger en del tankar kring vikten av att kartlägga elever med läs- och skrivsvårigheter och att det är pedagoger med utbildning för kartläggning. I resultatet framgår att tillvägagångssättet kring kartläggningen skiljer sig mycket åt och det visar att pedagoger utan specialpedagogisk utbildning inte riktigt vet hur utredning och kartläggning ska gå till. Någon av respondenterna pekar på vikten av att det finns en plan att följa för att eleven ska få en rättvis kartläggning så att man inte missar något. Det visar sig också att de flesta gör en kvalitativ bedömning av eleverna för att få en bred helhetsbild av eleven. På flera ställen i resultatet kan man se att respondenterna tar hjälp av andra instanser när den egna kunskapen saknas. Detta går hand i hand med vad Carlström (2010) anser är en bra arbetsgång att följa för att få en helhetsbild av eleven. Både Carlström (2010) och Glentow (2006) anser att den kvalitativa kartläggningen är viktig men också att kvantitativa test ska användas vid specificeringen av elevens svårigheter.

Detta innebär att specialläraren har en stor arbetsuppgift. Genom att följa klasslärarens gruppsscreeningar och göra klassrumsobservationer finna de elever som behöver en pedagogisk utredning. Utifrån den pedagogiska utredningen, som innefattar samtal med lärare, elev och vårdnadshavare för att få allas syn på svårigheter kring eleven, kartlägga elevens specifika svårigheter. Utifrån de resultat som framkommit i utredningen och kartläggningen skriver specialläraren ett åtgärdsprogram tillsammans med klassläraren som sedan följs upp och utvärderas. I vissa fall är specialläraren även inkopplad på åtgärderna i åtgärdsprogrammet. Det är tydligt att det krävs en specialpedagogisk utbildning för att på ett bra sätt för eleven kunna genomföra rättvisa utredningar av en elev med specifika läs- och skrivsvårigheter.

Slutord

Många tankar har väckts under studiens gång och jag ser fram emot att följa utvecklingen kring kartläggning framöver. Det går tydligt att urskilja hur synen på läs- och skrivsvårigheter och användning av olika test och diagnoser går hand i hand genom historien. I litteraturen ligger allt fokus på tidiga insatser för att motverka och förebygga läs- och skrivsvårigheter. Jag inser att det är viktigt att i min yrkesroll sätta mig in i elevernas situation i förskolan och förskoleklassen, för att tidigt fånga upp elever i riskzonen för läs- och skrivsvårigheter. Däremot kommer det alltid att finnas elever som passerar det tidiga nålsögat och som får det svårt när de möter mer abstrakta och längre texter. Jag har fått bekräftat att det är viktigt att skapa sig en helhetsbild av eleven och att resultat från ett kartläggningsmaterial endast är en del av en utredning. Det stora arbetet börjar när den pedagogiska kartläggningen är genomförd, då börjar arbetet med att förebygga, åtgärda och kompensera

Jag har under studiens gång fått belägg för hur viktigt det är med välutbildade pedagoger som arbetar med elever som har läs- och skrivsvårigheter, det finns alldeles för många obehöriga pedagoger på speciallärar- och specialpedagogtjänster.

Som avslutning på rapporten vill jag presentera några väl valda ord som jag kommer att bära med mig som speciallärare.

***”Om barn är oförmögna att lära sig bör vi anta
att vi ännu inte hittat det rätta sättet att undervisa dem”***

(Björk & Liberg, 1999, s. 159)

Referenslista

- Ahlberg, A. (red.). (2009). *Specialpedagogisk forskning, En mångfasetterad utmaning*. Lund: Studentlitteratur.
- Allard, B. Rudqvist, M. & Sundblad, B. (2001). *Nya Lusboken: En bok om läsutveckling*. Stockholm: Bonnier utbildning.
- Björk, M. & Liberg, C. (1999). *Vägar in i skriftspråket: tillsammans och på egen hand*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bladini, U-B. (1994). *Läs- och skrivsvårigheter – ordblindhet – dyslexi – En historisk belysning av några specialpedagogiska frågeställningar som aktualiserats genom 90-talets dyslexidebatt*. Göteborg: Göteborgs universitet: Institution för specialpedagogik.
- Bruce, B. (2006). Språkliga svårigheter hos skolbarn. I Bjar, L. (red.) *Det hänger på språket*, s. 349-400. Lund. Studentlitteratur.
- Carlström, M. (2010). Pedagogisk utredning vid läs- och skrivsvårigheter. Ericson, Britta (red.) *Utredning av läs- och skrivsvårigheter*, s. 91-150. Lund: Studentlitteratur.
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2003). *Statistisk verktygslåda: Samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Eijlertsson, G. (2005). *Enkäten i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Ericson, B (red.). (2010). *Utredning av läs- och skrivsvårigheter* Lund: Studentlitteratur
- Frisk, M. (2010). Läs- och skrivsvårigheter samt dyslexi/specifik lässvårighet - Förekomst, orsaker och diagnostik. Ericson, B (Red.), *Utredning av läs- och skrivsvårigheter* (s. 65-90). Lund: Studentlitteratur.
- Glentow, B. (2006). *Förebygg och åtgärda läs och skrivsvårigheter – metodisk handbok*. Stockholm: Natur och kultur.
- Høien, T. & Lundberg, I. (2006). *Dyslexi från teori till praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- ICD-10. *Klassifikation av sjukdomar och hälsoproblem 1997 – Systematisk förteckning (KSH97)*. Hämtat den 29 mars 2010. Från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/13132/1996-4-1.pdf>
- Lgr11. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.
- Lindholm, S. (1999). *Vägen till vetenskapsfilosofin – en introduktion*. Lund: Academia Adacta.
- Lundberg, I. & Herrlin, K. (2008). *God läsutveckling, kartläggning och övningar*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Myrberg, M. (2003). *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter*. (Rapport från "Konsensusprojektet" 5 september 2003). Stockholm: Institutionen för Individ, Omvärld och Lärande.
- Myrberg, M. & Lange A-L. (2006). *Identifiering, diagnostik samt specialpedagogiska insatser för elever med läs- och skrivsvårigheter*. (En andra och avslutande rapport från "Konsensusprojektet"). Stockholm: Specialpedagogiska institutet och Lärarhögskolan i Stockholm.
- Nationalencyklopedien, Hämtat den 6 april 2011, från <http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp>
- Rydellius, P-A (2010.) Om begreppen dyslexi och läs- och skrivsvårigheter. Ericson, B (Red.), *Utredning av läs- och skrivsvårigheter* (s. 355-362). Lund: Studentlitteratur.
- Skollagen. (2010:800). Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Skolverket. (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i svenska*. Stockholm: Fritzes.
- Specialpedagogiska institutionen. *Didaktiska implikationer*. Hämtat den 6 januari 2012, från <http://www.specped.su.se/forskning/forskningsomraden/didaktiska-implikationer>
- Svenska Dyslexiföreningen. (2008). *Modell för utredning av läs- och skrivsvårigheter*. Hämtat den 3 mars 2011, från <http://www.dyslexiforeningen.se/egnafiler/utredningsmodell%20090821.pdf>
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Trost, J. (2007). *Enkätboken*. (3:e upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vygotskij, L.S. (1934). *Tänkande och språk*. (Kajsa Öberg Lindsten, övers.). Göteborg: Daidalos.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Till dig som arbetar bland äldre elever (åk 3-9) med specialpedagogiska frågor som rör läs- och skrivsvårigheter.

Jag studerar min sista termin på speciallärarprogrammet i Göteborg. Min utbildning inriktar sig mot elever med läs- och skrivsvårigheter. Jag skulle behöva din hjälp att besvara en enkät som berör kartläggning av läs- och skrivsvårigheter. Jag har valt att undersöka hur specialpedagoger och speciallärare kartlägger äldre elever (åk 3-9) med läs- och skrivsvårigheter samt vilket material som används. Jag är intresserad av de äldre eleverna på grund av att jag känner att det är där eleverna möter mer textmassa och kraven att producera text blir allt högre. Samtidigt som kraven ökar upptäcks fler elever som inte riktigt klarar av att följa sina jämnåriga kamrater. Jag är medveten om att kartläggning av en elev är ett stort område men för att begränsa min undersökning har jag valt att fördjupa mig i arbetsgången kring en kartläggning samt kartläggningsmaterialet. Naturligtvis kommer du att få ta del av min uppsats när den är färdig (september 2011).

Ditt deltagande i min undersökning är naturligtvis frivillig, men det är av stor betydelse för min undersökning. Försök att svara så fullständigt som möjligt på frågorna. Om inte jag är med och presenterar undersökningen, vänligen lägg enkäten i det gemensamma insamlingskuvertet som finns medskickat. En ansvarig på ditt område tar hand om kuvertet och skickar in detta så snart enkäterna är besvarade.

Ditt svar kommer att behandlas konfidentiellt!

De insamlade uppgifterna kommer att användas enbart för statistiskt ändamål. Eftersom du inte uppger namn behandlas enkätsvaren anonymt. Längs upp i högra hörnet finns en bokstav, den är samma för alla i ditt område.

Vill du kontakta mig så kan du nå mig på:

karabr@edu.gislaved.se

070-3385716

Jag är mycket tacksam för att du hjälper mig att öka kunskaperna inom området kartläggning av läs- och skrivsvårigheter.

Tack på förhand för din medverkan!

Hestra, mars 2011

Karin Abrahamsson *blivande speciallärare med inriktning mot läs- och skrivsvårigheter*

Du som besvarar enkäten är (fler alternativ är möjliga):

utbildad specialpedagog

utbildad speciallärare

pedagog som arbetar som specialpedagog

pedagog som arbetar som speciallärare

klasslärare

annan _____

Du arbetar med elever i årskurs (fler alternativ är möjliga):

3 7

4 8

5 9

6

Vem kartlägger elevers läs- och skrivsvårigheter på din skola (fler alternativ är möjliga)?

Utbildad specialpedagog

utbildad speciallärare

pedagog som arbetar som specialpedagog

pedagog som arbetar som speciallärare

klassläraren

annan _____

Beskriv hela kartläggningsprocessen av en elev med läs- och skrivsvårigheter mycket kortfattat i kronologiska steg. (Vem gav dig uppdraget? Vad ingår i din kartläggning – samtal, observationer, tester?)

- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____

Finns det en speciell plan i din kommun för hur diagnostisering/kartläggning av elever ska göras?

Ja Vet ej

Nej

Finns det en speciell plan på den skola du arbetar på för hur diagnostisering/kartläggning av elever ska göras?

Ja Vet ej

Nej

Om det finns en plan, följer du den? Ja Nej

Följer du inte den plan som finns, motivera vad det är som gör att du väljer bort den.

Vilka kartläggningsmaterial använder du aktivt eller används på skolan för att ta reda på elevers läs- och skrivsvårigheter? (Markera med kryss i rutan)

Markera sedan hur tillförlitligt du anser materialet vara.

Materialets tillförlitlighet:

		Materialets tillförlitlighet:					
		dålig tillförlitlighet					mycket god tillförlitlighet
DLS åk 4-6/7-9	☐	1	2	3	4	5	6
Igelkotten	☐	1	2	3	4	5	6
Läskedjor	☐	1	2	3	4	5	6
Madisons ord	☐	1	2	3	4	5	6
Ordavkodning	☐	1	2	3	4	5	6
Ordförståelsetest	☐	1	2	3	4	5	6
OS 64/OS 120	☐	1	2	3	4	5	6
SL 60/SL40	☐	1	2	3	4	5	6
Stavning L, M, H	☐	1	2	3	4	5	6
Boris	☐	1	2	3	4	5	6
Delfinön	☐	1	2	3	4	5	6
Djur	☐	1	2	3	4	5	6
Duvan	☐	1	2	3	4	5	6
LS	☐	1	2	3	4	5	6
Morfolek	☐	1	2	3	4	5	6
LUS	☐	1	2	3	4	5	6
God läsutveckling	☐	1	2	3	4	5	6
God skrivutveckling	☐	1	2	3	4	5	6
annat _____		1	2	3	4	5	6
annat _____		1	2	3	4	5	6

Ett stort tack för att du tog dig tid att besvara min enkät!

Bilaga 2

Vanligt förekommande screeningtest

Nedanstående lista är exempel på vanligt förekommande screeningstest. Listan är ej heltäckande och innebär inget ställningstagande från Svenska Dyslexiföreningens sida.

Namn	Författare	Information
Förskoleklass:		
Fonolek (6 år och så* 1)	Hemmingsson & Olofsson	www.lpc.ostersund.se
IL-basis (6 år och så 1)	Frost & Nielsen	www.hogrefe.se
Lyssna på orden (6 år och så 1)	Häggström & Lundberg	www.bornholmsmodellen.nu
Ordlek (6 år)		Hemmingsson www.lpc.ostersund.se
Skolår 1 – 3:		
Den röda stenen (så 1-3)	Madison	madison.sida.nu
DLS bas (så 1 och 2)	Järpsten	www.hogrefe.se
DLS (så 2 och 3)	Järpsten	www.hogrefe.se
Fonolek (6 år och så 1)	Hemmingsson & Olofsson	www.lpc.ostersund.se
IL-basis (6 år och så 1)	Frost, Nielsen	www.hogrefe.se
Läs- och skrivprov (så 2)	Madison	madison.sida.nu
LäsKedjor (så 2-gy)	Jacobson	www.hogrefe.se
Madisons ord – 2 minuter (så 1-3)	Madison	madison.sida.nu
OS 64 och OS 40 (så 1-5)	Nielsen m.fl.	www.dop.se
SL 60 och SL 40 (så 1-5)	Nielsen m.fl.	www.dop.se
Stavning L,M,H (så 1-9)	Rockberg & Johansson	www.lpc.ostersund.se
Vilken bild är rätt? (så 1-3)	Lundberg m.fl.	www.nok.se
Skolår 4-6:		
DLS (så 4 – 6)	Järpsten	www.hogrefe.se
Igelkotten (så 3-6)	Madison	madison.sida.nu
LäsKedjor (så 2-gy)	Jacobson	www.hogrefe.se
Madisons ord – 2 minuter (så 4)	Madison	madison.sida.nu
Ordavkodning (så 4-9)	Olofsson	www.lpc.ostersund.se
Ordförståelsetest (så 6-gy)	Karlsson & Åberg	www.gleerups.se
OS 64 och OS 120 (så 1-5)	Nielsen m.fl.	www.dop.se
SL 60 och SL 40 (så 1-5)	Nielsen m.fl.	www.dop.se
Stavning L, M, H (så 1-9)	Rockberg & Johansson	www.lpc.ostersund.se
Skolår 7 – 9 och gy (även vux):		
Boris (så 7-gy)	Madison	madison.sida.nu
Delfinön (så 7-gy)	Madison	madison.sida.nu
Djur (så 7-gy)	Herrström	www.ordfabriken.se
DLS (så 7 – 9 och gy år 1)	Järpsten	www.hogrefe.se
Duvan (gy och vux)	Lundberg & Wolff	www.hogrefe.se
LS (så 7-gy)	Johansson	www.hogrefe.se
LäsKedjor (så 2-gy)	Jacobson	www.hogrefe.se
Madisons ord – 2 minuter (så 7-gy)	Madison	www.hogrefe.se
Morfolek (så 4-8)	Hemmingsson	www.lpc.ostersund.se
Ordförståelsetest (så 6-gy)	Karlsson & Åberg	www.gleerups.se
Stavning L, M, H (så 1-9)	Rockberg & Johansson	www.lpc.ostersund.se

*så = skolår